הלכות מלחמה

אלישיב בן נתן

סיכום על הלכות מלחמה, מהספרי, גמרא, ראשונים ואחרונים.



חוברת זו יצאה בעקבות מחסור בהלכות מסודרות לענייני מלחמה בישראל, וכדי להראות דרך לתיקון המוסר המעוות הנהוג היום במערכות הקרב.

מטרת החוברת היא להנגיש את ההלכה, ועם זאת לפתוח מקורות לקורא על מנת שיוכל ללמוד ולהעמיק בדברים עוד.

יהי רצון שיהיה הכל לנחת רוח לפני אבינו שבשמים.

אשמח להערות על תוכן הדברים במייל
0512992538a@gmil.com

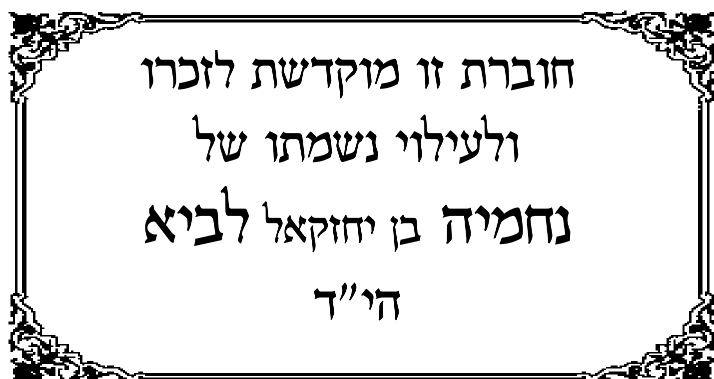
בס"ד ליקבה"ו

תודה רבה להשם יתברך הטוב, שהוא כל כך טוב!
אני רוצה בראש ובראשונה להודות לו על כל גילוי הסיעתא דישמיא, ומקווה שאזכה תמיד לעשות לו נחת רוח.

שנית, תודה להורי היקרים ובפרט למו"ר אבי היקר, על העזרה הרבה ונתינת ההערות מאירות העיניים.
תודה להורים של אפרת על כל התמיכה, הפרגון והלב הרחב.

ותודה גדולה, לסבא יצחק עטיה נ"י, על מימון חוברת זו. יהי רצון שיזכה לכל השפע והטוב שבעולם!

וכמובן, תודה מעומקא דליבא לרעייתי הצדיקה לעתיד, אפרת תחי', על העימוד, העריכה והעיצוב. ועל הזכות להכיר אותה. יהי רצון שנבנה בית נאמן בישראל.



הלכות מלחמה





הלכות מלחמה אלו נכתבו בעקבות מלחמת שמחת תורה תשפ"ד, כדי לברר מה היא מוסריות לפי התורה, וכיצד אנו צריכים להילחם. וראוי שתלמידי החכמים ירבו לבאר סוגיות מדיניות להלכה, מתוך ציפייה שהמדינה תתנהל על פי התורה. כל עוד שומרי המצוות בעצמם לא רוצים/יודעים לנהל את המדינה כהלכה, אפי' כשנהיה הרוב ונגיע להנהגה, לא נוכל להובילה בדרך הישרה. אבל אם נדע כיצד צריכה מדינה להתנהל לפי התורה, וכמה זה חשוב, נוכל, ברגע שיתאפשר, להנהיגה כראוי על פי דבר ה'.

כל המציאות שבה עם ישראל בארצו, אך המדינה מתנהלת כחילונית, היא חילול ה' עצום. ואנו מחויבים לפעול לשינוי דבר גרוע זה. על כן צריך לכתוב ולבאר עוד על התנהלות המדינה בכל התחומים על פי התורה, לדוג' מהו היחס להר הבית, לריבית בבנק, כיצד צבא נלחם, ניהול הקרקעות במדינה, מתי כופים על מצוות ומתי לא, וכו'.

בע"ה יהיה חיבור זה כקריאת כיון ופתח להתעסקות רחבה בנושאים אלו, שתביא לניהול מדינה לפי תורה.

ויהי רצון שיתקיימו בחוברת זה דברי הרמב"ן שכתב **"וכאשר תקום מן הספר תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו"**.

פרק א' - אמונה

א] שמירה על קדושה בעת מלחמה, ודרישת ה'.

בתורה מחנה היוצא לקרב מוגדר כמחנה של קודש שיוצא למלחמה ונדרש ממנו להתנהג בקדושה כדי לנצח. ולכן מי שרואה קרי צריך לצאת מחוץ למחנה. וכן צריך לשים יתד לכסות את הצואה (דברים כג). וכמ"ש שם "והיה מחנה קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". וכן מבואר בגמ' (סוטה מד.) שירא ורך הלבב זה המתיירא מעבירות שבידו. וכן המושג שרי אלפים ושרי מאות הוא מושג שמוזכר גם במינוי השופטים (שמות יח, כה), וגם ביציאה למלחמה (במדבר לא, מח). ונראה שהיו אלו אותם אנשים, בני התורה ששפטו הם אלו שנלחמו. וכן מצינו שהמלאך הוכיח את יהושע על כך שלא עסקו בתורה בלילה אחרי יום המלחמה (מגילה ג. ורש"י שם). ובזה מבואר שהמחנה המלחמתי הוא מקום קודש, וכי הניצחון שלנו תלוי בקדושתינו.

וכן מצינו בכל התנ"ך שמלחמה שנוצחים בה היא מלחמה שבה בוטחים בה'. בספר דברי הימים מודגש אחרי כל מלחמה למה ניצחו או הפסידו. לדוג', במלחמת **רחבעם ושישק** שבה הפסידו, נכתב (יב, ב) כי מעלו בה'. וכתוב (יב, יא) "ובהכענו שב ממנו אף ה'". וכן במלחמת **ירבעם ואביה**, בו היה צבא ירבעם גדול פי שניים משל אביה, וניצח אביה, כתוב (יג, יח) "ויאמצו בני יהודה כי נשענו על ה'". ועל **אסא** כתוב (יד, א) "ויעש אסא הטוב והישר". וכתוב (שם ו) "עדינו הארץ לפנינו כי דרשנו את ה'". גם כאשר נלחם אסא עם זרח הכושי, שהיה פי שנים ממנו, וניצחו, אמר לו הנביא (טו, ב) "ה' עמכם בהיותכם עימו ואם תדרשוהו ימצא לכם ואם תעזבוהו יעזב אתכם". מיד

אח"כ כתוב (שם ג) "וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת", ומכיוון שכך (שם ה) "אין שלם ליוצא ולבא". כשחזרו לדרוש ה' באותו זמן נכתב (שם טו) "בכל רצונם ביקשהו וימצא להם וינח ה' להם מסביב". ועוד כתוב על ימיו של אסא (טז, ז) "ולא נשעת על ה' אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך". והמשיך הנביא ואמר לו "הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על ה' נתנם בידך". **ביהושפט** כתוב (יז, ד-ה) "כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ויכן ה' את הממלכה בידו". ואחרי כן כתוב (כ, א) "...באו על יהושפט למלחמה וירא ויתן יהושפט את פניו לדרוש לה'", ולכן אמר להם הנביא (שם טו) "אל תיראו כי לא לכם המלחמה כי לאלהים". ומבואר שם (כ, כג) שהרגו האויבים אחד את השני. **ביהורם** (כא, יב) כתוב: "תחת אשר לא הלכת בדרכי יהושפט אביך. (יד) הנה ה' נגף מגפה גדולה בעמך. (יז) ויעלו ביהודה ויבקעוה". **ביואש** (כד, יח) כתוב "ויעבדו את האשרים ואת העצבים", ואז (כג-כד) "ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וישחיתו את כל שרי העם מעם. כי במצער אנשים באו חיל ארם וה' נתנם בידם חיל לרב מאד כי עזבו את ה' אלהי אבותיהם". **לאמציהו** אמר הנביא (כה, ז) לשלח את האנשים מישראל שבאו לעוזרו כי אין ה' עימם, ולכן ניצח (שם יא). וכיון שעבד את אלהי אדום הפסיד במלחמה מול ישראל (שם כ). על **עזיהו** כתוב (כו, ד) "ויעש הישר בעיני ה'". (שם ז-ח) "ויעזרהו האלהים על פלשתים. וילך שמו עד לבוא מצרים". על **יותם** כתוב (כז, ב) "ויעש הישר בעיני ה'". וכתוב (שם ה) "והוא נלחם עם מלך בני עמון ויחזק עליהם". על **חזקיהו** כתוב (לב, כ-כא) "ויתפלל יחזקיהו המלך ויזעקו השמים. וישלח ה' ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה אשור". ועוד רבות כאלה בנביאים. ומודגש בתנ"ך שנשים לב שכשדורשים את ה' מנצחים. וכאשר חלילה לא, מפסידים, ואין הדבר תלוי בכוח הצבא של ישראל או האויבים, אלא במידת דרישת ה'.

אומנם מצינו יציאה למלחמה מתוך ביטחון בה' אע"פ שהיו האויבים חזקים ממנו, ועמ"י הפסיד. יאשיהו יצא למלחמה על פרעה נכה והפסיד (דברי הימים ב, לה). וגם על זה מבואר בגמ' (תענית כב.) שהטעותו הייתה שלא ידע שדורו לא צדיק, וכן שלא נימלך בירמיה. ניתן להבין מהגמרא שמלחמת רשות, כמו המלחמה מול פרעה שרק רצה לעבור בארץ, אין לצאת עליה אם אין הדור צדיק. אבל העיקרון של החישוב - שעם האויב הוא רשע ועמ"י צדיק - הוא חישוב נכון, ונכון בגללו לצאת למלחמה, ואפילו כאשר העם השני

יותר חזק, וכמו שמצינו לאורך כל התנ"ך. כן מזה יתבאר שכאשר לא בוטחים בה' ודורשים אותו בעת מלחמה, ההפסד קרוב מאוד.

ב] ברית עם גויים והשענות עליהם.
ולכן אל לנו להשען על העמים שיעזרו לנו, אלא עלינו לבטוח בה'. וכמו שאמר הנביא **לאסא**, ששלח כסף למלך ארם שיצילהו מבעשא אחרי שהצר לו ולא הצליח לגבור עליו (דברי הימים ב. טז, ז): "בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על ה' אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך". וכן כתוב בנבואה (ישעיה י, כ): "לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו ונשען על ה' קדוש ישראל באמת". על **אברהם** שכרת ברית לאבימלך כתוב במדרש (בראשית רבה פרשה נד סי' ד): "ויצב אברהם את שבע כבשת וגו' אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתתה לו שבע כבשת, חייך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות. אתה נתתה לו שבע כבשת, כנגדן בניו הורגים מבניך שבעה צדיקים ואלו הן: שמשון, חפני, פינחס ושאול ושלשת בניו. אתה נתתה לו שבע כבשות, כנגדן מחריבין מבניך ז' משכנות: אהל מועד, גלגל, נב, גבעון, שילה ובית העולמים תריין. אתה נתתה לו ז' כבשות, ארוני עושה ז' חדשים בשדה פלשתים. כך גם על **חזקיהו**, שכאשר עלה עליו פרעה קיצץ את דלתות ההיכל ושיגרם למלך אשור, נאמר בפסחים (נו.) שלא הודו לו חכמי ישראל, ופרש"י שהיה לו לבטוח על ה'.
זהו יסוד חשוב ופשוט. שכשיעלה עלינו האויב, נבטח בה'. ה', שהוא מנהיג העולם, עושה מלחמות על מנת שיבטחו בו ויחזרו בתשובה. אך אם לא חזרו בתשובה, ולא דרשו את ה', נמצא שהיה לשוא, וחלילה האויב ישוב פעם נוספת. כך נצטווינו בתורה (דברים כ, א-ד):" כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים. והיה כקרבכם על המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם. ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו מפניהם. כי ה' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם".

ג] הזכות שלנו להילחם.
עוד נקודה שמוכרחים להפנים, היא ההבנה שמלחמה של עמ"י, איננה סתם מלחמה, כי אם מלחמת הטוב והקודש מול הרוע והטומאה. לכן כאשר נלחמים בעמלק או בשבעת העממים, מטרת המלחמה היא לסלק את הרע

מן העולם, ולא רק מהכרח הנסיבות. זוהי מצווה קדושה שצריך לקיים. כך גם במלחמת הצלה מיד צר, זו לא רק מלחמה בה אנו נלחמים כדי להגן על האדם הפרטי שרוצים להורגו (שגם זה חשוב), אלא זו מלחמה באנשים רעים הרוצים שעמ"י, נציגי בורא עולם בעולם, יתמעטו או יאבדו לגמרי. ובהם צריך להילחם בלא רחם. מלחמת כיבוש הארץ היא מפני שהארץ שייכת לנו. אנו מצווים ע"י בורא עולם שלא להשאיר לצידנו אנשים רשעים שלא שומרים ז' מצוות בני נח, כדי שלא נלמד ממעשיהם. נמצא, שאותם רשעים מאיימים על גילוי הטוב בעולם (דהיינו התורה והמצוות), ולכן צריך לגרשם. ואם הם לא בורחים, צריך להשמידם ולאבדם מהעולם.

אומנם מלחמת רשות היא עניין אחר, אך חשוב מאוד גם הוא. במלחמת רשות יכולה האומה שמולנו לעשות איתנו שלום - לתת לנו את ארצה, להעלות מס ולעבדנו - ובכך מתגדל כבוד ישראל. לכאורה, אין סיבה לצאת להלחם בעם אחר שלא עשה לנו דבר רע. אך כיוון שעם ישראל הם נציגי ה' בעולם, והצינור להשפיע את טובו - על ידי גדולת ישראל מתגדל שם ה' ושפע הטוב מתעצם. לכן כאשר עם נכנע תחתינו, מועיל הדבר לתיקון העולם כולו. כך מסביר האברבנאל (דברים כ, י): "מפאת שלמות בעלי הדת על שאר האומות כי מפאת התורה היתה האומה נבחרת שלמה לאין שיעור על שאר האומות, ושורת הדין נותנת שהבלתי שלמים ראוי שיעבדו לשלמים כמו שישראל היו נותנים מתנות לכהנים וללויים, להיותם יותר שלמים מהם". במידה ואין הגוי עושה עימנו שלום, איתא בספרי (דברים פיסקא ר) שסוף שיעשו עימנו מלחמה. שהרי הם לא מוכנים לקבל את הגדלת כבוד ישראל, ולכן נלחמים עימם. ואעפ"כ לא הורגים הנשים והילדים כיוון שלא הם הלוחמים מולנו[1].

ד] רחמנות ואכזריות

עוד צריך להזכיר, שהתורה היא רחמנית, והיא מרחמת וקוראת לשלום לכולם. אלא שאם לא משלימים, כיון שהם אויבים שלנו אל לנו לרחם

---

1). ותמהתי מאוד על הספר תורת המלך שכתב על דיני נפשות בין גוים ליהודים. וכאשר דן בדיני מלחמה, דן על הכל מצד רודף. והוא דבר תמוה מאד, שיש דיני מלחמה. ואנו לא הורגים את אויבינו רק כדי להינצל, אלא כדי לנצח. ואף נצטווינו להרוג כל זכר.

עליהם. אבל מרחמים על הנשים והילדים אא"כ צריך להורגם. התורה אמת והיא המוסר האמיתי[2], וודאי שהמוסר שנוהגים היום במלחמות ישראל רחוק הוא ממוסר האמת, והוא לא מוסר ורחמנות, אלא התאכזרות על אחינו עמ"י. אבל צריך לזכור שאנו לא כמו העמים שנוהגים מולנו באכזריות ואונסים ומתעללים בגופות וכדו', אך אם יש עניין להוקיע את האנשים ואפי' להתאכזר עליהם כמו שעשה דוד, שהעביר אותם במגירה ומסור (ש"ב יב, לא), כך עושים. אולם עכ"פ אין זו המציאות הרגילה, ונוהגים כך רק במצב חריג כאשר זה נצרך. וכמובן גם להיפך, צריך לזכור שיש מקום לאכזריות וכשנלחמים מול עם אכזר מתאכזרים אליו, וצריך להזהר מתפיסת המוסר המעוות הרווחת היום. דבר זה פשוט לכל מי שלמד תנ"ך.

ה] השמחה באבוד רשעים

מי שאוהב צד מסויים, ישנא את מי ששונא לו. ואם נפל אותו שונא - ראוי שישמח, ק"ו אם הוא שונא גם אותו עצמו. אלא שנצטווינו "ואהבת לרעך כמוך" כלפי יהודי, וכן לא להזיק אפי' לגוי. אבל אם גוי כבר אינו בגדר של אדם שצריך לרחם עליו, אלא צריך להורגו, אזי יש לנו לשמוח אם הצלחנו להורגו או לגרשו. זאת שמחת האומה ושמחת בורא עולם, שמתו אויבי ה', ולא שייך לומר ששמחה זו אינה מוסרית. סתם יהודי ששמח על אויבו היהודי שניצחו - אינו בסדר, אבל אם אותו אויב הוא באמת אויב של העם, ראוי לשמוח על כך. וכן אמרו בגמ' מגילה (י.): "והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם כן ישיש להרע אתכם ומי חדי הקב"ה במפלתן של רשעים והא כתיב (דברי הימים ב. כ, כא) "בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו" וא"ר יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב (שמות יד, כ) ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה אמר רבי אלעזר הוא אינו שש אבל אחרים משיש." ע"כ. וכן איתא בסנהדרין (לט.). ויש להעיר שהלשון הוא "מעשי ידי" ולא בני אדם הוא לפי שאין הקב"ה מצטער על אותם רשעים שמתו, אלא מצד שהוא עמל עליהם והוא ברא אותם וכביכול הוא מצטער

---

2). ישנם כאלה שמושפעים מהמוסר המערבי המזויף שמרחם על אכזריים וסופו שמתאכזר על רחמנים, ויש כאלה שבגלל שרוצים להתרחק מהמוסר הצבוע, מאסו בכל רחמנות במלחמה - ואנו אין לנו אלא התורה שבמקום שאמרה לרחם צריך לרחם ובמקום שלא, אסור לרחם.

ע"ז. משל לאדם שבנה טנק, וגנבו לו אותו איביו, ורצו להפציץ אותו באותו טנק שבעצם שייך לו. והוא הגיע והרס להם את טנק, וודאי שהוא שמח שמחה גדולה על הצלחת ההרס של הטנק, אבל יש לו גם קצת צער שדבר יפה, שיכל לשמש אותו והוא השקיע בו, נהרס. וזה הלשון "מעשי ידי". וכן נראה מיונה, שאמר לו שהקב"ה (סוף הספר): "ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו שבן לילה היה ובן לילה אבד. ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה". משמע שבניגוד ליונה שלא עמל בו, הקב"ה עמל לברוא בני אדם ומצד זה יש לו צער, אבל לא שהוא באמת מצטער על מפלתם של רשעים. וכן ביארו בגמ' מגילה (טז.): "מרדכי.. המן.. אמר ליה סק ורכב אמר ליה לא יכילנא דכחישא חילאי מימי תעניתא גחין וסליק כי סליק בעט ביה אמר ליה לא כתיב לכו (משלי כד-יז) בנפל אויבך אל תשמח אמר ליה הני מילי בישראל אבל בדידכו כתיב (דברים לג-כט) ואתה על במותימו תדרוך". היינו שיש לשמוח בהריגת אויבנו ובמפלתן. ויש עוד להאריך בזה, ועוד חזון למועד. וע"ע ברמב"ם (הל' אבל א, י).

פרק ב' - כללים במלחמה[3]

א. מצוה לשאול באורים ותומים לפני כל מלחמה, אם לצאת להילחם, ואפשר גם לשאול כיצד יערוך את המלחמה. ואם אין אורים ותומים או

---

3). במלחמות בתנ"ך אנו מוצאים חמש סוגי מלחמות. א. מלחמת עמלק. ב. מלחמת שבעת העממים. ג. מלחמת רשות והיא בעיקר מלחמות דוד. ד. מלחמה באויבים שהכוונה הצלת ישראל מיד צר. ה. מלחמת כיבוש הארץ. ושתי מלחמות אלו שהם עמלק ושבעת העמים, הצווי בה לא להחיות כל נשמה. והם לא נוהגות היום, כמבואר בגמ' (ברכות כח.) שאין אנו יודעים מי שייך לאיזה עם מפני שסנחריב בלבל את האומות. ובמלחמת רשות מבואר כבר בתורה (דברים כ) דיניה. וכן הרבה בספרי. אומנם מלחמת הצלת ישראל מיד צר, וכן מלחמת כיבוש הארץ שלא מיד שבעת עממים, לא מבוארים כ"כ הדינים. ועל כן יש פחות מקורות.

מקורות לדינים אלו הם מפוזרים. פ"ה כעיקרון מבואר בסוטה פ"ח. חלק מפ"ו מבואר בעירובין (יז). פ"ד מבואר הרבה ממנו בספרי על דברים פ"כ. והרבה מדינים אלו אספם הרמב"ם בהל' מלכים פרק ה, ו, ז. ואולי רוב הדינים מפוזרים ולא מצאתי לאחד שאספם, ובפרט שנוספו עוד דעות אחרי הרמב"ם, וגם הרמב"ם לא ביאר הכל. על כן נתתי לבי ללמוד זאת. שלא יתכן שיש לנו צבא ואנו לא יודעים כיצד צריך לפי התורה לנהלו. והמנ"ח על מצוות אלו הוא מספרי היסוד, שמעיר הרבה ומבאר ומוסיף ועזר לי בלימוד (ואף הוא במצווה צג. וכן מצווה תכה כתב שבעז"ה הוא רוצה לכתוב ספר על הל' מלחמה) וכן מהרמב"ן ע"ה (ועל שכחת העשין לרמב"ם) וברש"י ניתן ללקט קצת הלכות. ואחרי שכתבתי את הל' אלו וכמעט גמרתי גיליתי ספר נפלא הנקרא אור ההלכה, שמבואר בו הרבה הסתפקויות ונעזרתי בו הרבה.

שאין זמן לשאול בהם אינו מעכב[4]. וכן אם אין מלך, אין זה מעכב ויוצאים

---

4). ביומא (עא:) מבואר שנשאלין לאורים ותומים לצורך הציבור. ואין צורך הציבור יותר מאשר צורך מלחמה. וכ"כ בגמ' ברכות (ג:) וסנהדרין (טז.) גבי מלחמה לצורך כסף (מלחמת רשות) שאחרי שהחליטו לצאת מלחמה, מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים. וכן מצינו שבמלחמה משתמשים באורים ותומים, ואפי' במלחמת הצלת ישראל מיד צר. ששאול ראה שיש התרחשות במחנה פלשתים אמר (ש"א יד, יח) "הגישה ארון האלהים", ופרש"י אורים ותומים. וכן דוד שפחד ששאול יגיע אליו שאל באורים ותומים (ש"א כג, ט). וכן ישראל לפני שיצאו למלחמה על הגבעה בבנימין שאלו באורים ותומים (שופטים כ, יח). ומבואר בחז"ל (יומא עג:) שעשו שלא כהוגן בתחילה ששאלו רק כיצד להילחם, ולא האם להילחם, אבל צריך לשאול גם וגם. כמו שעשו בסוף (כ, כח) ששאלו אם להילחם. ועכ"פ אם אין אורים ותומים או שאין זמן לשאול ודאי שאינו מעכב, וכמו ששאול בסוף לא שאל כי לא היה זמן. וכן לא מצינו שחז"ל כתבו שאין מוציאין אלא ע"י אורים ותומים. אח"כ מצאתי שכ"כ בערוך השולחן (מלכים עד, ז) לדייק מכך שלא הביא הלכה זאת הרמב"ם בהל'.

וכן מצאתי שכתב הרמב"ם בהקדמה למניין המצוות, וז"ל: וידוע שהמלחמות וכבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה וכהן גדול כמו שאמר (פינחס כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד. והרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות לרמב"ם שכחת הלאוין, כתב: ויש לי ענין מצוה מסתפק עלי והוא שייראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם והוא אמרו ית' (פנחס כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה... והנה הרב (הרמב"ם) בעצמו כתב בהקדמתו למצות [רב: - ד.] כלשון הזה וידוע שהמלחמות וכבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה וכהן גדול כמו שאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני י"י. וזו היא באמת מצוה לא עצה בלבד והיא לדורות. ע"כ. ונמצא דלפי הרמב"ן יש מצוה לשאול באורים ותומים. ולפי הרמב"ם הוא רק עצה. אבל עכ"פ יעשה כן אם אפשר לו, ואם א"א לו אין זה מעכב את המלחמה. ומה שמעכב זו הסכמת הסנהדרין במלחמת רשות וכמו שיתבאר.

ועי' באור ההלכה (המלחמה פ"ד) שהביא שהמשוח מלחמה הוא השואל ולא הכה"ג מלשון הגמ' (יומא עג.). ושלא כדברי התפא"י (יומא ספ"ז). ע"ש. ולא ירדתי לעניין ויש יותר לעיין בזה בדיני אורים ותומים.

למלחמה גם ללא מלך אף למלחמת הרשות[5].

---

5) במשנה (סנהדרין ב.) כתוב שאין מוצאין למלחמת רשות אלא על פי ב"ד של שבעים ואחת. ולא מוזכר שצריך מלך. ובתורה (במדבר כז, כא) כתוב על יהושע: ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. ובגמ' (סנהדרין טז.) על המשנה שצריך סנהדרין למלחמת רשות איתא: אמר רבי אבהו: דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמד, הוא - זה מלך, וכל בני ישראל אתו - זה משוח מלחמה, וכל העדה - זה סנהדרי. ע"כ. ולכאו' צריך גם מלך שממה שנלמד סנהדרין נלמד מלך. וכן בפ"ב (כ:) בסנהדרין שנאמרו דיני מלך כתוב שהוא מוציא למלחמת הרשות על פי ב"ד של שבעים ואחת. וכן הרמב"ם (מלכים פ"ה) מונה את דיני מלחמה בתוך דיני מלך. אומנם גם מלחמת הצלת ישראל מיד צר מונה הרמב"ם בתוך דיני המלך. וודאי שלא צריך לכך מלך שהוא פקו"נ. אלא המציאות הפשוטה היא שמלך הוא זה שמנהיג את העם, אבל גם אם אין מלך, יוצאים למלחמה. וכן הפסוק שמדבר על כך שצריך מלך הוא גם מדבר על שמלך שואל האורים ותומים, ומצינו שאורים ותומים לא מעכבים וכמו שמוכח מהפסוקים, וכמ"ש בהערה 4, וה"ה שמלך לא מעכב אלא מצווה או עצה. וכן מסתבר שלא צריך מלך למלחמה, שאם היה צריך מלך היה צריך להיות משנה כזאת או גמ' הדורשת שצריך מלך, ולא שרק דורשת את הפסוק "הוא" זה מלך. וכן לא מסתבר שאם אין משוח מלחמה אסור לצאת למלחמה וה"ה לגבי מלך ואכן ברמב"ם לא מצינו פסק שזה תנאי הכרחי למלחמה, משמע שלא צריך מלך.

ובאמת שבתוס' יום טוב (סנהדרין ב, ד) הסתפק בזה, וכתב שמהרמב"ם משמע שלא צריך. והאברבנאל (דברים כ, י) כתב על מלחמת רשות (ועל כל המלחמות): הפרשה הזאת גם כן היא הנהגת המלכים במלחמות. ותכלול גם כן אל בית דין הגדול שבמקום שלא היה המלך הם היו הלוחמי'. עכ"ל. ומפורש שלא צריך מלך. אומנם בשו"ת משפט כהן (סי' קמה) כתב שצריך מלך. והסתפק מה הדין אם הציבור רוצה לצאת, אם מותר אפי' ללא מלך, והספק בדין שופט שיוציא מדעת העם. וכתב שנראה שצריך דווקא מלך, או נביא בנבואה. וע"ע בדבריו (סי' קמד אות טו) לגבי שופט.

ומלשון הרמב"ן בשכחת הלאוין (הובא לשונו בהערה 4) מוכח שלא צריך מלך, שכתב: שמצוה על "המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו" להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם והוא אמרו ית' (פנחס כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני

ב. כשנלחמים באויבנו משאירים רוח רביעית לעם לברוח, וזאת על מנת לאפשר למי שלא קשור למלחמה לברוח. וכן שיוכלו אויבינו לברוח שתחילת ניסה נפילה. ואם לא נניח להם לברוח הם ילחמו על נפשם ויתחזקו למסור נפשם, וזה יקשה על הלחימה. ונחלקו הראשונים אם במלחמת כיבוש הארץ לא משאירים פתח, שאין משאירים גוים בא"י אלא בתנאים מסוימים או שגם משאירים פתח[6].

ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה. עכ"ל. והרי מפורש שהבין שלהוציא למלחמה הרשות ביד שופט או מלך או מי שהעם ברשותו. והוא הבין כן על הפסוק שחז"ל דרשו "הוא" זה מלך, והבין שמלך לאו דווקא אלא כל מי שהעם ברשותו. וכן נראה מלשון החינוך (תקכט) שכתב אחרי שדיבר על מלחמת רשות: ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל על אדמתן, בזכרים שהם ראויים למלחמה, והיא מן המצוות המוטלות על הצבור ויותר על המלך "ועל ראשי העם". ע"כ. והיינו שנראה שדעתו שגם ראשי העם מספיק למלחמה ולא צריך מלך. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"כ סי' מג) שכתב להוכיח מהר"ן שצריך דווקא מלך, ואינו מוכרח (שכוונת הר"ן שיש שתי עניינים: אחד שהמלך מוציא את העם ממקום למקום כרצונו. ואחד שעושה מלחמה וזה רק ע"פ ב"ד, אבל לא שכוונתו לומר שחייב מלך ולא מספיק ב"ד. ע"ש בלשונו). וע"ע בספר לאור ההלכה (המלחמה פ"א) שדן בזה.

ולכן נראה להכריע את ספקו של התוס' יו"ט האם במלחמת הרשות צריך מלך כפשטות הש"ס, הרמב"ם, החינוך והרמב"ן והאברבנל שלא צריך מלך כדי לצאת לכל מלחמה שהיא.

6). בספרי (במדבר פיסקא קנז) איתא: ויצבאו על מדין, הקיפוה מארבעה רוחותיה. ר' נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו. והרמב"ם (ו, ז) כתב: כשצרין על עיר לתפשה, אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה, ומניחין מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו, שנאמר ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה מפי השמועה למדו שבכך צוהו. והקשה בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' קנא) למה פסק הרמב"ם כר"נ ולא כת"ק. והביא גירסא אחרת בספרי שאין מחלוקת בן ת"ק לר"נ, אלא לכו"ע משאיר רוח רביעית. וכן הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שכחת העשין) כתב: מצוה חמישית שנצטוינו כשנצור על עיר להניח אחת מן הרוחות בלי מצור שאם ירצו לברוח יהיה להם דרך לנוס משם כי בזה נלמוד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבינו בעת המלחמה ובו עוד תקון שנפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתינו שנ' (מטות לא) ויצבאו על מדין כאשר

ג. כשכובשים עם בכל מלחמה. בוזזים את כל רכושו. ורכוש המלכים שנכבשו, הולך למלך דהיינו לשלטון, ולמדינה. ושאר הרכוש מתחלק חצי למלך וחצי מתחלק בין הלוחמים. המלך בוחר את החצי המשובח. כל מי שהוא קשור למערך המלחמה אפי' לא נלחם אלא היה במודיעין או ישב לשמור על חלק אחר בארץ או הכין אוכל ללוחמים וכדו' חולק בשלל בשווה[7]. ויראה לי שרשות יש למלך להחרים את כל הרכוש לה' אם רואה

צוה י"י את משה ודרשו בספרי הקיפוה משלש רוחותיה ר' נתן אומר תן להם רוח רביעית שיברחו. ואין זו מצות שעה במדין אבל היא מצוה לדורות "בכל מלחמת הרשות". וכן כתב הרב בחבורו הגדול בהלכות מלכים ומלחמותיהם (פ"ו ה"ז). ונמצא דהרמב"ן אומר שני דברים גם שגורס בברייתא שאין מחלוקת בין ת"ק לר"נ אלא לכו"ע נותנים רוח רביעית. וגם שנותנים רוח לברוח רק במלחמת רשות. וצ"ע שהרי מדיין לא הייתה מלחמת רשות אלא מלחמת שנצטווינו לנקום במדין. וצ"ל שקורא למלחמה של נקמה מלחמת רשות בניגוד למלחמות המצוה הרגילות. אבל מלחמת עמלק ושבעת העממים לא נותנים רוח רביעית כי נצטווינו שלא להחיות כל נשמה.

וראיתי שגם בחינוך (תקכז) כתב שמשאירים רוח רביעית רק במלחמת רשות. והמנחת חינוך תמה עליו מניין לו שבמלחמת מצווה מקיף מכל רוח. אומנם נראה שלמד כן מסברא, וכדברי הרמב"ן. וכיון שגם הרמב"ן וגם החינוך קיימי בשיטה חדא. כך הלכה. וכן הרמב"ם שסתם לשונו ולא פירש וגם כידוע הרמב"ם לא מזכיר דיני מלחמת כיבוש הארץ בהל' (במלכים פרקים ה, ו ,ז), וכיון שמסתבר חילוקו, של הרמב"ן נראה להכריע כדבריו. ועדיין צ"ע לדינא. ועכ"פ נראה פשוט שגם לפי הרמב"ם אם הרוח הרביעית היא משאירה להם לברוח למק"א בא"י, אין לעשות כן.

7). בגמ' (סנהדרין כ:) מבואר שאוצרות המלכים למלך ושאר הביזה מחצה לעם ומחצה למלך. וכ"פ הרמב"ם (ד, ט): "כל הממלכות שכובש הרי אוצרות המלכים למלך, ושאר הבזה שבוזזין בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש". ומ"ש שהמלך נוטל חלק בראש פרש"י חלק היפה. והוסיף הרמב"ם: "ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשוה, שנאמר כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו. עכ"ל. ואע"פ שלא הוזכר כן בגמ' הוא פירוש למי חולק את הכסף וכמו שדוד עשה. וכן מסתבר. אבל מבואר שהעם שלא עושה כלום, ולא מסייע במלחמה לא מקבל כסף. אבל כל מי שסייע למלחמה בין שנמצא לשמור על חזית אחרת. ובין שמכין אוכל ללוחמים. וק"ו למודיעין. חולקים בשווה. ועי' בספר שלטי

בכך צורך לחינוך העם או להראות לאומות שאנו עושים כן לשם שמים, לכיבוש הארץ או להציל עצמנו מעם זר. ואעפ"כ אינו מן המובחר[8].

ד. כשנלחמים במלחמה שיתבאר בה שלא הורגים ילדים ונשים אם צריך להרוג אותם וזה יעזור למלחמה, יהרגם. וכל הסיבה שלא הורגים ילדים ונשים הוא כי אין סיבה לעשות כן. אבל אין הבדל בניהם באמת. ולכן היום שמשתמשים בטילים אם אפשר ע"י טילים לנצח אע"פ שיהרוג לא רק

גיבורים (פרק מג) שכתב: אחרי שתשמידו כל אויביכם עמון ומואב ויסעתם מקטנם ועד גדולם העבירו קול במחנה שלא יפשיטו החללים אלא אחרי הידיעה בבירור שתמו כל אנשי המלחמה כי הנה פעמים רבות קרה ששבו האויבים שהיו נסתרים במארב בפתע, וכשמצאו הנוצחים נטושים על פני כל הארץ לשלול שלל ולבוז בז היכום ויכתום עד שהחרימום. עכ"ל. ועי' שם בכל הפרק ובפרק שלפני ואחרי שהאריך בדרך כיצד עושים מלחמה ואיך מכנים כלי נשק וכדו'. ואינו שייך להיום שדרך הלחימה שונה.

8). כן נראה לי מסברא. וכן מצינו שעשו ישראל שנלחמו עם מלך ערד ואמרו (במדבר כא, ב) אם נתן תיתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם. ופרש"י שהכוונה להקדישם לה'. וכן עשה יהושע בירחו, ולא התנבא לעשות כן. וכן ישראל בימי מרדכי לא נטלו חלק בביזה להראות שעשו כן לשמה. ואעפ"כ מבואר בסנהדרין (מד.) שהקב"ה טען כלפי יהושע שעשה לא בסדר שהחרים את יריחו. שאיתא על הפסוק שיהושע התפלל על הפסד בעי, וזה"ל: מה תלמוד לומר קום לך: אמר ליה: אתה גרמת להם. ופרש"י: אתה גרמת להם - שלא היה לך לאסור עליהם ביזת יריחו. דהיינו שבגלל שיהושע אסר ביזת יריחו חטאו ישראל ושללו את הביזה, ובגלל זה הפסידו בעי. ולכן נראה שלא טוב לאסור את שלילת הרכוש. אחרי כותבי זאת מצאתי שבשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ט פ"ב אות יב) כתב: מעניינים המה דברי הרד"ק ביהושע שם (ו' - י"ז) שמבאר שלכן החרים יהושע את יריחו וכל אשר בה חרם לה', מפני שאמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכם, כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנא' קדש לה' אוצר ה' יבא, והקב"ה הסכים על ידו וכו' ע"ש. ודבריו מבוארים במדרש רבה במדבר (פ' י"ד) ויש ללמוד מזה הנהגה טובה להנהיג שכל השלל והרכוש שנופלים לידינו ע"י הכיבוש בשבת יהא קדש לה' לדברים שבקדושה. עכ"ל. ודבריו צ"ע שהרי בגמ' יש ביקורת על מעשהו של יהושע וכמ"ש. ומה שהביא מהמדרש רבה הוא להגיד שיהושע עשה כן בגלל שבת. אבל לא מבואר שזה היה מעשה טוב.

גברים אלא גם נשים וילדים, יש לעשות כן[9].

ה. נראה שאפשר וצריך להרוג ילדים של אויבינו הגרים בארצנו מחשש לעתיד שיגדלו וילחמו בנו, או אפי' סתם שיתפסו את ארצנו. אם אין דרך לגרשם מהארץ. ואם הם לא בארצנו צ"ע אם מותר להורגם מחשש שילחמו בנו והכל לפי העניין כמה סיכוי יש שימרדו בנו[10].

---

9). כן נראה מסברא, שמ"ש שהורגים זכרים זה כי הם אלה שנלחמים. אבל היום שהלחימה היא ע"י הפגזת האזרחים. ואף העם שעורך איתנו מלחמה כדי לנצח יורה על האזרחים, ונמצא שזה דרך הלחימה. א"כ ודאי שאפשר להרוג אותם. אומנם אם הצבא מרוכז במקום מסוים, ודאי שגם מבחינת הרווח במלחמה עדיף להילחם עם הצבא, וגם אם יש אפשרות להרוג הזכרים, צריך לעשות כן, שהם יותר אשמים. וכן מצינו שבמלחמת מדיין הרגו את הנשים כיון שהם אלו שהכשילו. וכן במצור על עיר כתוב בספרי (דברים פיסקא ר): וצרת עליה, אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה במיתת תחלואים. וכידוע במצור האנשים שמתים ראשונים הם העניים, והנשים והילדים ורק אח"כ הזכרים. וכיון שכך דרך המלחמה מותר. וכן בספרי (דברים פיסקא רד) מבואר שזורקים על העיר מיני בלסטריאות. והכוונה לאבנים גדולות כמין טילים. והם הורגים ללא הבחנה בין זכרים, נשים וילדים.

וכן מצינו שעשה דוד. שבמלחמת דוד על הגשורי ועל הגזירי ועל עמלק כתוב (ש"א כז, יא): ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגידו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו. והיינו שכיון שפחד דוד שהם ילשינו עליו הרג את כולם. ואפי' את הנשים. וכן שמשון שלא היה לו אפשרות להרוג את הגברים לבד הפיל את המגדל על כשלושת אלפים איש ואישה (טז, כז). וכן יש להסמיך דין זה על מ"ש (תוס' ע"ז כו: ד"ה ולא) שהטוב שבגויים בשעת מלחמה הרוג. והכוונה לכל מי שנצרך להרגו לצורך המלחמה. וכן עוד אפשר לסייע לכך מה דאמרו בספרי (פיסקא ר): והיה כל העם הנמצא בה, לרבות כנענים שבתוכה. והיינו שנראה שכוונת הספרי לומר שאע"פ שאין אשמה על הכנענים שבתוכה, הורגים גם אותם, שאין לחלק בין האנשים. וה"ה נשים שהורגים אם יש צורך אע"פ שאינם אשמות.

10). הנוהג היה במלחמה ששובים את הילדים והנשים, ולכן אין חשש שימרדו. אומנם אם יש חשש שהילדים יגדלו, וימרדו בנו. יש מקום להורגם כבר בעודם ילדים. וזה הסיבה שהתורה אמרה להרוג את עמלק ואת שבעת העממים ואפי' את ילדיהם. אבל במקום שלא צווינו, אפשר שיהיה אסור. ורבינו בחיי (דברים כ,

ו. בשעת מלחמה אין מדקדקים לבדוק לפני שהורגים אם אותו אחד שהורגים הוא שייך לעם, או שאולי הוא אורח, אלא אפי' אורחים או סוחרים שנקלעו לעיר הורגים אותם, ונראה שאם בלי מאמץ אפשר לתת להם לברוח, יתנו להם לברוח[11].

י) כתב: ואם לבך חוכך לומר שאנו עושין בזה חמס עם הטף שלא חטאו לנו, הנה זה דין שמים וגזרת הכתוב הוא. ועוד שכיון שהקב"ה עוקר כחם למעלה, מה שאנו עושין להם למטה כאילו לא עשינו כלום.. ועוד שאף אם לא יחשבו הרוגים אין חמס בהריגת הטף שהם ענפי שרש המרי, הגוי המר והנמהר, שהרי בודאי יהיו אוחזין דרכי האבות לעשות כל תועבת ה' אשר שנא וילמדו ישראל מהם, וכן הזכיר בפרשה זו: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם. ושמא תאמר כשיגדלו יבאו בברית ויעשו תשובה, צא ולמד מי המתיר דמם, הש"י שהוא יודע שלא יעשו תשובה. וכן אמר ישעיה ע"ה בפירוש: (ישעיה יד, כא) "הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים". עכ"ל. אבל כ"ז זה לגבי שבעת העממים ועמלק וכמ"ש רבינו בחיי שהשי"ת התיר וציוה להורגם אומנם ילדים שהם לא משבעת העמים אין הוכחה שצריך להורגם. אומנם אם הם דרים בארץ ודאי שצריך להורגם אם א"א לשבותם. שגם אם הם לא אשמים. הם תופסים לנו את הארץ ומבטלים ממנו את מצוות ישיבת הארץ ויש לנו להשמידם אם לא רצו לברות. וזה הדרך שלנו לקיום המצווה של ישיבת הארץ. אבל לגבי הדרים בחו"ל ויש חשש שימרדו בנו בעתיד ועכשיו הם ילדים והם לא עושים כלום אלא חוששים שאולי כיון שיראו שממלכתם חרבה בגלל ישראל ירצו לנקום, צ"ע. אבל אם ודאי שילחמו בנו. ודאי נקרא מלחמת הצלת ישראל מיד צר ומצוה וחובה להשמידם. והכל לפי העניין כמה סיכוי יש שילחמו בנו וכמה לא.

אח"כ מצאתי שכ"כ האברבנאל, וז"ל: ועתה הרגו כל זכר בטף וגו' כלומר כיון שטעיתם ולא עשיתם כראוי בשעת המלחמה עשו אותה עתה והוא להרוג כל זכר בטף והוא המוטל בעריסה כי אף על פי שהם עתה קטנים יש לחוש שאחר שיגדלו יהיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם אף כי ראוי להרגם משום פוקד עון אבות על בנים הנה אם כן הזכרים בטף תהרגו מפני העתיד. ע"כ. והוא על מלחמת מדיין שנקראת רשות.

11). כן איתא בספרי (דברים פיסקא ר): והיה כל העם הנמצא בה, לרבות כנענים שבתוכה. וכנענים היינו סוחרים (עי' פסחים נ.), והותר להורגם. ונראה שהיינו היתר שא"א להבחין בין גוי לגוי והתורה לא מצריכה אותנו להבחין. אבל אם אפשר לתת לו לברוח יתנו לו. וכן זה הסיבה שמשאירים רוח רביעית שמי שרוצה

ז. מותר להרוג בצורה אכזרית עם שנלחם בנו והצר לנו למען יראו וייראו[12].

ח. כשצרים על עיר, אין קוצצים אילני מאכל, כדי שיישארו לנו ונוכל להנות מהם. ואם צריך לעשות כן כחלק מהכיבוש ולא רק לצורך הכיבוש דהיינו שרוצה להשמיד את כל העיר. או שצריך לצורך הכיבוש ואין עץ סרק, מותר לקצוץ את העץ[13]. וק"ו היום בעצי זית וכדו', ששותלים הגויים ובכך

יברח, ולכן גם כאן יתן לו לברוח. אלא שאם זה כרוך במאמץ, כיון שלא הצטווינו ע"ז, וא"א במלחמה לדאוג לאנשים אחרים, אלא צריך לדאוג לצבא שלנו, לא יתאמצו בשבילו.

אומנם רש"י הביא כן גבי שבע אומות ולא גבי סוחרים. שרש"י (דברים כא, י) כתב: ושבית שביו - לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבע אומות. משמע שרש"י הבין שכנענים הכוונה שבע אומות שנמצא בעם אחר שלא נצטווינו להורגו. אומנם נראה שאין כוונת רש"י לספרי שהבאנו. שרש"י שכתב כן גבי שבי. והספרי בשופטים דיבר על מלחמה. ורש"י הביא את דבריו מספרי אחר בכי תצא (דברים פיסקא ריא), ושתי דינים הם. וראיתי שבתורה תמימה (דברים כ, הערה מח) על הספרי בשופטים כתב שהכוונה שמותר להחיות שבע אומות, ולא ירד לחילוק בספרי שלעניין מלחמה מדובר על סוחרים ואילו לעניין לקיחה בשבי מדבר על שבעה עממין. ועי' בלח"מ (מלכים ו, א) שהביא שאולי הרמב"ם מסביר שהכוונה שדינם כאנשי העיר למס ועבדות וזה כעין שכתבנו. ואפי' אם נסביר בספרי כדברי התורה תמימה שהכוונה לשבעה עממים. מ"מ הדין אמת מסברא. שא"א בשעת מלחמה לחלק.

12). כן עשה דוד שנלחם בבני עמון. שכיון שנלחמו בו, ואחר שנסו חזרו ונלחמו (ש"ב פ"י), וכנראה שראה שוב שמתכננים מרד (ש"ב פ"יא), רצה לדכא אותם עד השמדה. וכתוב (ש"ב יב, לא): ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל והעביר אותם במלבן וכן יעשה לכל ערי בני עמון וישב דוד וכל העם ירושלים. וכן הגר"א בביאורו על ספר אסתר (ט, ה) כתב וז"ל: מכת הרג וחרב ואבדן - פירוש שהכו אותם בתחילה על מקום שלא ימות מזה, להרבותן ביסורים, ואחר כך הרגו, ואחר כך אבדו הגופים, בכדי שלא יראו הגויים ויזכרו תמיד. עכ"ל. ונראה שטעמו שהוא למען יראו וייראו.

13) בתורה (דברים כ, יט-כ) נאמר: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו

תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה. וכ"פ הרמב"ם (מלכים ו, ח): אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה.. שנאמר לא תשחית את עצה, וכל הקוצץ לוקה. ובגמ' (ב"ק צא:) איתא: תניא: רק עץ אשר תדע - זה אילן מאכל, כי לא עץ מאכל הוא - זה אילן סרק; וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר, מה ת"ל כי לא עץ מאכל? להקדים סרק למאכל. וכן איתא בספרי (דברים פיסקא רד) והרמב"ן (דברים כ, יט) הוסיף לבאר ע"פ עיקרון זה, וז"ל: וטעם אותו תשחית וכרת - כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה, כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש, כגון שיהו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו, או נחבאים שם ביער להלחם בכם, או שהם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף. ובהשגותיו לרמב"ם (שכחת העשין מצוה שישית) כתב: ודע כי זו המצוה בעשה ולא תעשה שלה כשנצור על עיר להלחם עליה לתפשה שנצטוינו לחמול עליה כאשר נחמול על שלנו אולי נכבוש אותה, אבל בצאתנו אל ארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב וכן בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם כל זה מותר. לא אסרה תורה אלא השחתה בחנם. ולשון ספרי לבוא מפניך במצור קצצהו. ולשון הרב במצוה הזו (ל"ת נז) איננו מכוון. וראיתי שבמנחת חינוך (תקכט) כתב שיש מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן, דלפי הרמב"ן כל לצורך מותר, ולפי הרמב"ם אסור אפי' לצורך. ואינו מוכרח שלשון הרמב"ם (ל"ת נז) הוא: והמצוה הנ"ז היא שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב לבבם. וזה כחולק על הרמב"ן שכתב שלצורך מותר, ואפשר שאף הרמב"ן אוסר אם זה לא מועיל למלחמה אע"פ שזה מכאיב ליבותם. אבל אם זה מועיל למלחמה אף הרמב"ם מודה שמותר. ולכן הרמב"ן כתב שלשון הרמב"ם אינו מכוון, אבל לאו דווקא שהוא חולק.

ואח"כ מצאתי שבאמת נחלקו הרמב"ם והרמב"ן מה מותר ומה אסור. ושהרמב"ם אוסר להשחית גם אם לא רוצה להתיישב שם. שבמלחמת ישראל על מואב שאמר להם הנביא שינצחו (מ"ב ג, יט), אמר: והיכתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים. וכן עשו שנאמר (פסוק כה): והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד השאיר אבניה בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה. והרמב"ם כתב ע"ז (הקדמה לפה"מ) אחרי שדיבר על הוראת שעה: וכמו שעשה אלישע בצוותו לישראל במלחמת מואב לכרות עצי פרי, והוא אמרו וכל עץ טוב תפילו וכבר הזהיר ה' על כך באמרו לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, ולו שאלו את אלישע האם בטלה מצוה זו ומותר לנו להבא לכרות עצי פרי כשנצור על עיר, היה אומר שאסור לעשות כן, אבל נעשה זאת עכשיו. ע"כ. והרי מלחמה זאת לא היתה על מנת לכבוש שטח ולשבת בו. ועי' ברש"י שם שכתב

כובשים את הארץ, שמצווה לקוצצם על מנת להשחית.

שדין אחר יש למואב והביא כן בשם תנחומא מפנחס. ועי' למנ"ח (מצוות עשה שמנה הרמב"ן מצוה ו) ועי' לרמב"ן (דברים כג, ז. וע"ע בדבריו דברים כ, יט. ובמדבר לא, ו).

ובספרי (דברים פיסקא רג) מבואר שאסור השחתה בכל עניין, ולא דווקא בגרזן, שזה"ל: אין לי אלא גרזן מנין אף למשוך הימנה אמת המים תלמוד לומר לא תשחית את עצה בכל דבר. וכ"כ הרמב"ם (ו, ח): אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר לא תשחית את עצה. ופשוט הוא. ונראה יותר כרמב"ן כי כן מסתבר, וכי כן מוכח ממלכים במלחמת מואב. וחובת הראיה על הרמב"ם לומר שהיא הוראת שעה. ובפשטות הוא מותר כי לא רצינו לשבת שם.

פרק ג' - מלחמת כיבוש הארץ והצלה מיד צר

א. מלחמת כיבוש הארץ נקראת מלחמת מצווה ומלחמת חובה[14]. וכשנלחמים על העם שבה קוראים לו לשלום, והיינו שישתעבד לנו ויתן לנו מיסים וישמור ז' מצוות כמו שמבואר במלחמת רשות. או שיברח, או שיערוך עימנו מלחמה[15]. ואם רצינו שלא להניחם להיות שם ודאי שהרשות

---

14). סוטה (מד:) וכ"כ רש"י בסנהדרין (ב.): במלחמת הרשות - כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת יהושע, שהיתה לכבוש את ארץ ישראל. ונפק"מ לאם מוצאים חתן למלחמה וכן את הבונים בית וכדו'. אבל אינו נפק"מ לכל דבר הגדרת הגמ' שם למלחמת מצווה וחובה. והרמב"ן (שכחת העשין מצוה רביעית) כתב שמצווה עלינו לכבש את הארץ וכדמוכח מכל התורה, ע"ש באורך בדבריו הנכוחים. ונראה שאף הרמב"ם לא חלק על כן. אלא שלא מנה כן למצווה בפני עצמה שהיא מצווה כלילית שבתוכה יש את מצוות הארץ. וכמ"ש (חגיגה ו:) שלוש מצוות נצטוו ישראל בעלייתן לרגל. וודאי שחייבים לעלות לרגל כדי לקיים את שלושת המצוות האלו. וכן לגבי א"י כתוב (כ:): שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ מלך, עמלק, ובית מקדש. וודאי שצריך להיכנס לארץ כדי לעשות אותם. ואין להאריך במצוות כיבוש הארץ שהוא חובה גמורה וגדולה על עמ"י. ואין בכך חולק.

15). בירושלמי שביעית (ו, א) איתא: אמר רבי שמואל שלש פרסטיניות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ מי שהוא רוצה להפנות יפנה להשלים ישלים לעשות מלחמה יעשה. ע"כ. וכ"כ הרמב"ם (ו, ה) והרמב"ן (דברים פ"כ) וק"ו

בידינו לקרוא להם לברוח או להילחם, שהארץ היא שלנו מאברהם, ורשות בידינו להשאיר עם אחר בתנאים מסוימים, אבל ודאי שאינו חובה לנו[16]. ועכ"פ אם עושה עימנו אפי' קצתו מלחמה מגרשים אותו ומחרימים אותו הכל לפי העניין, ולא גרע ממלחמת רשות שנתבאר לקמן בפ"ד שאם חלק לא עושים שלום הורגים את כולם.

ב. במלחמת הצלת ישראל מיד צר יש שתי סוגי מלחמה, יש מלחמה על עם שכבר תקף אותנו וצריך להתגונן ולתקוף בחזרה. ובמלחמה זאת אין קוראים בשלום, ואין מבקשים רשות מאף אחד ולא צריך לא מלך ולא סנהדרין. אלא מצוה לצאת בהקדם[17]. והורגים הזכרים בלבד, כמו במלחמת רשות וכן משאירים רוח רביעית[18].

שעושים כן למלחמת הארץ היום שאין שבעת עממים. ושלא כדברי רש"י שכתב ששלום מדבר במלחמת רשות, וכבר דחה דבריו הרמב"ן. ועי'ברא"ם (דברים כ, יא) שהליץ בעד רש"י.

16). פשוט. שהארץ שלנו. שהיא ניתנה לאברהם, והתורה התירה לנו להשאיר גר תושב אבל לא חייבה. ולמשל אם צריך גר תושב לצורך בניה ועבודות קשות. אפשר שיגורו הגויים בבנין. ואנחנו נגור על הקרקע בלי בנין. והכל לפי צורך ישראל. ולא יתכן לומר אחרת. שאם הארץ מלאה גויים והם משלמים עימנו, מה נעשה, אלא ודאי רשות בידינו לגרשם.

17). פשוט. שהוא סכנה. ואין להתייחס אליו כסכנה בלבד. אלא כעם שרוצה להקטין את כבוד ישראל וכבוד בורא עולם. וכמ"ש בפ"א אות ג. וכן מבואר בגמ' (עירובין מה.) שיוצאין על כך אפי' בשבת. וודאי שלא צריך אישור ממשהו וכלום. ואח"כ מצאתי שכ"כ הרמב"ן (דברים כג, ז) שאין קוראים בשלום אם התחילו הם, ואף ממשיכים את מלחמה וכובשים את גבולם. ופשוט הוא.

18). שבמלחמת רשות איתא בספרי (דברים פיסקא ר): ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה, הכתוב מבשרך שאם אינה משלמת עמך לסוף שהיא עושה עמך מלחמה. ע"כ. והיינו שהם נחשבים כאויבינו אם לא משלמים עימנו. ואעפ"כ הורגים רק הזכרים. ולכן ה"ה במלחמת הצלת ישראל מיד צר הורגים רק את הזכרים. וכן מלחמת הצלת ישראל מיד צר כלשונו כן הוא הצלה של ישראל. וכדי להציל את ישראל אין צורך להרוג הנשים. וה"ה לגבי רוח רביעית שמשאירים להם מאותה סיבה. וכן מלחמת מדיין הייתה על אויבנו ודומה הוא למלחמת הצלת

ג. ויש מלחמה שהיא לתקוף עם שידוע שהוא אויבנו, וחוששים שהוא יערוך עימנו מלחמה. וכן מלחמה על עם שקרא תיגר נגד ישראל, או שפגע בעמ"י בכל דרך שהיא המצריכה תגובה[19]. ויוצאים למלחמה זאת ומסתבר

ישראל מיד צר והישארו רוח רביעית כמו שמבואר בהערה 6. וה"ה כאן.

אלא שלכאו' היה נראה שאפשר וטוב להרוג אפי' ילדים של אויבנו. שדוד המלך אומר בתפילה על נקמה בבבל (תהילים קלז, ט): בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. אשרי שיאחז ונפץ את עולליך על הסלע. ע"כ. אלא שאין להוכיח מתפילת נקם לדיני מלחמה. שדוד המלך מתפלל שזה יקרה והוא ישמח אם זה יקרא כי אם ינפצו תינוקות של אויבינו אנחנו נשמח כי נקמו באויבנו, ואויבנו מושפלים. אבל לא שמותר לעשות כן סתם כי הוא איבינו. אלא רק אם נצרך לצורך המלחמה, וכמ"ש בפרק ב הלכה ד. ועדיין יש לי לעיין אם מותר לעשות כן כשנצרך נקמה גדולה מאוד עד שאפי' נצרך להרוג את התינוקות. שאולי משום נקמה נתיר לעשות כן. ואעפ"כ אינו מצוי וכמעט מופקע שיקרא. שכיון שאנו מצווים במלחמה להרוג את כל זכר. לא מצוי בכלל שיהיה מציאות שהרגו את כל זכר בעם, וישאר עדיין רצון לנקם בילדיהם. שכיון שכל זכר מת, כבר התבצע הנקמה. אבל אם יהיה מציאות כזאת צ"ע מה הדין בזה.

וראיתי עוד טענה שטענו שבהצלת ישראל מיד צר יש לעם שנלחמים בו דין עמלק. שכל עם שמצר לישראל דינו כעמלק. שלא משאירים כל נשמה. והוכיחו כן מהחינוך (תרג) שכ': משרשי המצוה, לתת אל לבנו שכל המיצר לישראל שנאוי לפני השם ברוך הוא, וכי לפי רעתו וערמת רוב נזקו תהיה מפלתו ורעתו כמו שאתה מוצא בעמלק כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיקם ציונו ברוך הוא לאבד זכרם מני ארץ ולשרש אחריו עד כלה. ע"כ. ואינו הוכחה שזה רעיון התורה. אבל אנחנו לא דורשים טעמא דקרא. ומוציאים מיזה נפק"מ. ועמלק, כלשונו כן הוא, הוא עם שנקרא עמלק, ולא כל עם. ועוד הביאו ראייה לדבריהם ממ"ש בב"ב (כא) שדוד כעס על יואב למה הרג רק את הזכרים באדום ולא הרג את כולם, ואמר לו יואב שכ' תמחה את זָכָר עמלק. ואמר לו דוד שלא כך כתוב אלא את זֵכֶר עמלק. ויש לתמוה על גמ' זאת שמדובר על מלחמה על אדום ולא על עמלק, ולמה הזכירו את הפסוקים בעמלק, והוכיחו מכאן שכל עם שמצר לישראל יש לו דין עמלק. ואינו כן. שעמלק הוא שבט בתוך אדום (כמ"ש בבראשית לו, טז שעמלק הוא מצאצאי עשיו), וכנראה מדובר שם על שבט עמלק.

19). כן מצינו שדוד יצא על בני עמון כיון שביזו את נציגי עמ"י (ש"ב פ"י). וכן מסתבר שעם שפגע בעמ"י יוצאים עליו למלחמה.

שקוראים להם לשלום[20].

ד. לא צריך סנהדרין ושום דבר אחר בכיבוש הארץ והצלת ישראל מיד צר, אלא חובה עלינו לצאת ולהילחם[21].

ה. במלחמת כיבוש הארץ הורגים רק את הזכרים, ולא הורגים את הטף והנשים[22].

---

20). מסתבר שקוראים להם לשלום, ששלום הוא להיכנע תחתינו, ואין אנו רוצים להורגם אלא להגדיל את כבודנו. ואפשר להתנות עמם שהשלום יהיה בתנאים יותר קשוחים וכמו שיתבאר לקמן במלחמת רשות בפרק ד' ה"ד.

21). פשוט. שלא מוזכר שצריך סנהדרין רק במלחמת רשות (סנהדרין ב.) ורש"י שם כתב שמלחמת כיבוש הארץ לא נקרא רשות. וכמו שמבואר בסוטה (מד.) שמלחמת יהושע לכבש נקראת מלחמת חובה ומצוה. וכ"כ הרמב"ם (ה, ב): מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת. וע"ע בשו"ת דברי יציב (חוש"מ סי' פא). וכן בהצלת ישראל מיד צר לא צריך סנהדרין. שא"א לומר שיש זמנים שלא נוכל להילחם מלחמות אלו שהם חובה להגן עלינו מפני אויבנו. ולא מסתבר שלא ישאיר לנו הקב"ה אפשרות להתגונן אלא רק מצד דין רודף, וסכנת נפשות. אלא מסתבר שלא נצרך למלחמה זאת כלום. וכן רק במלחמת רשות מוזכר שצריך סנהדרין, ומלחמת זאת היא לא ממש רשות. ובלשון הרמב"ם (ה, א-ב) מוכח שיוצאים גם בלי סנהדרין, שז"ל: ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם.. מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ע"כ. והיינו מבואר שעזרת ישראל מיד צר נקרא בלשון הרמב"ם מצוה ולא צריך במצוה סנהדרין. ומה שתמהו על הרמב"ם שגדריו לעניין מלחמת מצווה ורשות הוא לא כמו הגמ' (סוטה מד:), הוא משום שהגמ' דיברה רק לעניין הפטורים מהמלחמה. והרמב"ם דיבר לגבי אם צריך סנהדרין. ואין בכך תמיה על הרמב"ם. ובאמת שהנפק"מ היחידה בכך שקרא הרמב"ם לעזרת ישראל מיד צר מלחמת מצווה. הוא שלא צריך סנהדרין. ואין עוד נפק"מ חוץ מכך שצריך להקדים הצלת ישראל מיד צר למלחמת רשות כמ"ש בפ"ד ה"ב (עי' בפ"ה בדברי הרמב"ם).

22). בתורה מבואר שכיבוש שבעת העמים, והריגת כולם, הוא כדי שעמ"י לא ילמד מהם, ולא יתחבר עליהם, ויעשו את כל תועבת ה' אשר שנא. וא"כ אפשר שה"ה

בכל מלחמת כיבוש הארץ יש את הצווי לא תחיה כל נשמה. שאחרי שכתוב מלחמת רשות, כתוב (דברים כ, ט-יח) "רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה. כי החרם תחרימם החתי והאמורי הכנעני והפריזי החוי והיבוסי כאשר ציוך אשר אלהיך. **למען אשר לא ילמדו אתכם** לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלהיכם". וצ"ע אם העמים שכתוב הם בדווקא או שמזכיר מי שגר בארץ באותו זמן וה"ה לכל עם. והחינוך (תקכז) כתב: ומלחמת מצוה היא **כגון** שבעה עממין ועמלק.. במלחמת מצוה אין מחיין מהם כל נשמה, ובמלחמת הרשות מניחין מהן הטף והנשים. ע"כ. ומכך שכתב שמלחמת מצוה היא כגון שבעת עממין. ולא כתב שהיא שבעת העממים. משמע שיש עוד מלחמה שהיא מצוה והורגים הכל. ונראה שהיא מלחמת כיבוש הארץ. וצ"ע. ובדוד שפשט על עמים בארץ כתוב (ש"א כז, יא): ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגידו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו. ומשמע שהרג הנשים רק בגלל שפחד שהם ילשינו עליו. אבל בסתמא אפי' עם שגר בארץ לא הורגים הנשים והטף. ומה שמצאנו ששמשון הפיל את המגדל על כשלושת אלפים איש ואישה (טז, כז). אין זו הוכחה שאפשר שכיון שלא היה לו אפשרות להרוג את הגברים לבד הרג גם נשים וכמו שמבואר בפרק ב הלכה ד. אבל לא הורגים אותם במכוון.

ואולי זה תלוי במחלוקת תנאים שבגמ' (ע"ז לו:) נחלקו חכמים ור"ש אם איסור חתנות עם גוי שאינו משבעת העמים הוא מהתורה או מדרבנן. שלפי חכמים הוא איסור רק מדרבנן, ולפי ר"ש הוא מדאו'. ונראה שמחלוקתם היא אם דורשים טעמא דקרא. שלר"ש שדורש טעמא דקרא, אע"פ שהאיסור שכתוב תורה לא תתחתן בם נאמר על ז' אומות הוא נכון לכל המסירות את ליבך מאחרי ה'. אומנם לחכמים שלא דורשים טעם דקרא, רק ז' אומות שכתובים אסורים, ולא כל מי שמסיר מאחרי ה'. וה"ה הכא שטעמא דקרא הוא שמי שבארץ לא משאירים ממנו נשמה אם לא השלים עימנו, ואע"פ שהפסוקים כתובים רק על ז' אומות. והרמב"ם (איסורי ביאה יב, א) פסק שאיסור חתנות מהתורה הוא לא רק בז' אומות. אומנם הטור (אבן העזר טז) תמה ע"ד וע"ש בב"י. ובשו"ע (סעיף א) העתיק את הרמב"ם וכתב רמ"א שיש חלוקים ע"ז. אלא שיש עוד יש פסוקים המדברים על שבעת העממים וכתבו הפוסקים על חלקם שה"ה בכל גויים. שלמשל איסור לא תחנם נאמר בגמ' (ע"ז כ.) לגבי כל הגויים. ויש לדון למה להשוות את דיני מלחמה בהם, אם לדינים שנוהגים בכל העמים, או לדינים הנוהגים רק בשבע עמים.

ותוס' בע"ז (כ. ד"ה דאמר) דן על דינים שכתוב בתורה על שבעת העממים מתי זה נכון לכל הגויים ומתי לא. וכתב שרק כשאין בכלל טעם לחלק בין שבעת העממים לשאר האומות אומרים שדין זה נכון לכולם. אבל כשיש טעם לחלק דין זה הוא

ו. **אין מניחים עם אחרי שהשתעבד לנו אלא בזמן שהיובל נוהג, שאין דין**

רק בשבעת העממים וכמ״ש בתורה, ואח״כ כתב שלא הורגים כל נשמה בגויים שלא מז׳ אומות, וז״ל: ולא תחיה כל נשמה ליכא לאוקמי בשאר אומות דבהדיא כתיב בהו והיו לך למס ועבדוך. עכ״ל. וכעין זה כתב שם בתוס׳ ר״ש. וכ״נ דעת הרמב״ם, שבספר המצוות (מצוות עשה קפז) כתב שאין לומר שמלחמת שבעת העמים נקראת מצווה שאינה נוהגת לדורות בגלל שנשמדו שבעת העמים. אלא נקראת נוהגת לדורות שאע״פ שהם נאבדו, אם יגיע לידנו מהם נצטווינו תמיד להורגו ולכן נקרא נוהג לדורות. ומכיון שלא כתב שהיא נוהגת לדורות כיון שכל עם שיהיה בארצנו נצטווינו להורגו ולא לחיות כל נשמה. מוכח שהבין שמצוות לא תחיה כל נשמה היא רק בשבעת העמים, ולא בכל עם שנמצא בארצנו. וכ״נ שדעת הרמב״ן (בהשגותיו לספר המצות שכחת העשין מצוה רביעית) שכתב על מצוות ירושת הארץ, וז״ל: ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבעת עממים שנצטוו לאבדם שנ׳ (ס״פ שופטי׳) החרם תחרימם. אין הדבר כן. שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות. עכ״ל. והיינו שנראה שכוונתו לומר שמצוות מלחמה בשבעת העמים ולהחרימם ולא לחיות כל נשמה היא מצווה בפנ״ע. ומלחמת כיבוש הארץ היא מצווה אחרת, ולא שהם אותה מצווה. ולפ״ז אין שום טעם להתיר להרוג כל נשמה בגויים שהם לא שבעת העמים.

אומנם האור החיים (במדבר לג, נב) כתב על מ״ש והורשתם את הארץ: והורשתם וגו׳. והגם שאמר הכתוב בז׳ עממין (דברים כ) לא תחיה כל נשמה, כאן מדבר הכתוב חוץ מז׳ עממין הנמצאין שם, ולזה דקדק לומר את כל יושבי הארץ לומר אפילו שאינם מז׳ עממין. ע״כ. ואפשר שכוונתו רק להוריש אותם אבל לא להרוג כל נשמה. ורש״י (דברים כא, י) כתב על מ״ש ושבית שביו, וז״ל: כי תצא למלחמה - במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו, שהרי כבר נאמר (לעיל כ טז) לא תחיה כל נשמה. עכ״ל. ומכך שכתב שבמלחמת כיבוש בארץ נצטווינו לא לחיות נשמה. נראה שהבין שבכל מלחמת כיבוש הארץ נצטווינו לא לחיות נשמה ולא רק בשבעת העמים. ועי׳ בשפתי חכמים. וע״ע בלשון רש״י (ויקרא כה, מד) שכתב: אשר סביבתיכם - ולא שבתוך גבול ארצכם, שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה. ומשמע שכל שבארצנו לא מחיים נשמה. ונראה שאפשר לדחות ולומר שסתם מלחמת א״י היא מלחמת שבעת העמים (עי׳ למשל רש״י עירובין יז. ד״ה למלחמת הרשות), אבל לא שכך הדין בכל מלחמת כיבוש הארץ. עכ״פ כיון שדעת הרמב״ם ורמב״ן ותוס׳ שלא הורגים הנשים והטף במלחמת כיבוש הארץ, כן הלכה.

גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג[23].

ז. בכיבוש הארץ מותר לאכול את שלל הגויים גם אם הוא נבילות וטריפות, ואפי' אם יש להם אוכל אחר, שלא נאסר מאכלות אסורות במלחמת כיבוש הארץ, אבל אבר מן החי לא הותר, וכן יין נסך מדאו' אסור ויין נסך מדרבנן

23). בגמ' בערכין (כט.) איתא: מיתיבי: אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג.. ואין שדה החרם נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג.. אין בתי ערי חומה נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג.. ר"ש בן יוחי אומר: אין שדה חרמין נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג.. ר"ש בן אלעזר אומר: אין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, אמר רב ביבי: מ"ט? אתיא טוב טוב, כתיב הכא: כי טוב לו עמך, וכתיב התם: בטוב לו לא תוננו. ויש לעיין אם רשב"א חולק על ת"ק, או שהוא מוסיף על דבריו. וכולם מודים שדיני גר תושב הם רק בזמן שהיובל נוהג. ונראה שרב ביבי מסביר את דברי רשב"א משמע שכך דעתו. וי"ל. והרמב"ם (ע"ז י, ו) פסק: בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו, ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו אלא עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח שנאמר לא ישבו בארצך אפילו לפי שעה, ואם קבל עליו שבע מצות הרי זה גר תושב, "ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד". וכ"כ עוד (שמיטה ויובל י, ט). אומנם הראב"ד (בע"ז שם) כתב: אבל שלא בזמן היובל וכו'. א"א איני משוה לו בישיבת הארץ. וצ"ע מה כוונת הראב"ד, שאפשר שכוונתו שהוא לא משווה בין איסור של גוי לעבוד ע"ז, לבין זה שאסור לו לשבת בארץ. ואפשר שכוונתו שהוא לא שווה עם הרמב"ם ולא סובר כמותו לגבי איסור של גר תושב בזמן שאין היובל נוהג. ואם היה כן שחולק על הרמב"ם בזמן שאין היובל נוהג היה לו לפרש שהיא סוגיא בערכין. וצ"ע מה כוונתו. ובכס"מ כתב: כתב הראב"ד.. טעמו לומר שאע"פ שאין מקבלין גר תושב בזמן שאין היובל נוהג אם קבל שבע מצות למה ימנעו אותו מישיבת הארץ הא ליכא למיחש ביה פן יחטיאו. ולדעת רבינו נראה לומר דאין ה"נ שאם מעצמו קיבל עליו שבע מצות שאין מונעין אותו מישיבת הארץ ולא בא לומר אלא שאין בית דין מקבלין אותו. ע"כ. וצ"ע מנין לכס"מ זה שיכול לקבל מעצמו. גם מה שכתב הכס"מ בשיטת הר"מ שיש חילוק בין אם מקבלים אותו לבין אם מקבל בעצמו לכאורה קשה. וכן מה שהסביר בראב"ד ק"ק שהיה לראב"ד להזכיר שטעמו כת"ק שחולק על רשב"א , וכיצד התעלם מזה. עכ"פ החינוך (תכו) גם כתב כדברי הרמב"ם שרק שיובל נוהג. ונראה שכך ההלכה כגמרא מפורשת.

מותר[24].

24). בגמ' חולין (יז.) אחרי שאמרו שלא נאסר בשר נבילות וטריפות במדבר, איתא: בעי רבי ירמיה: אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ, מהו? אימת? אילימא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו, דכתיב: ובתים מלאים כל טוב, ואמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב: כתלי דחזירי, בשר נחירה מבעיא? אלא לאחר מכאן; ואיבעית אימא: לעולם בשבע שכבשו, כי אשתרי להו - שלל של עובדי כוכבים, דידהו לא אישתרי; תיקו. ע"כ. ונמצא מהגמ' שבשבע שכיבשו היה מותר גם אוכלים לא כשרים אם זה היה שלל גויים. ותיקו שאמרה הגמ' הוא על השאלה אם בשר נחירה במדבר מותר לאחר מכאן. ונראה מהגמ' שבמלחמת כיבוש הארץ מותר לאכול מאכלות אסורות. ויש לדון אם ה"ה במלחמת רשות, והפסוק שמדבר על מלחמת כיבוש הארץ ומתיר בתים מלאים כל טוב, מדבר על מלחמת כיבוש הארץ אבל ה"ה לכל מלחמה, או שרק מה שמצינו שהתירה התורה מותר. אבל במלחמת רשות והצלת ישראל מיד צר, וכל מלחמה שהיא לא כיבוש הארץ, ואפשר שאפי' בעמלק, יהיה אסור השלל שהוא מאכלות אסורות. ונראה מסברא שמה שמצינו שהתירה התורה, מותר. אבל שאר מלחמות שהם לא כיבוש הארץ מניין להתיר בהם מאכלות אסורות. וכן עוד נראה מהגמ' שהמאכלות אסורות מותרות אפי' שיש מאכל כשר. שלא נאסר כלל שלל גויים בארצנו אפי' שהוא מאכלות אסורות, מכך שהגמ' תמהה על השאלה של בשר נחירה שהיה מותר ללא צורך אם יהיה מותר בשבע שכיבשו, מוכח שכמו שמותר בשר נחירה במדבר שאפי' שלא לצורך הותר, ה"ה שמותר שלל גויים במלחמה, ואפי' שלא לצורך.

ובאמת שנחלקו בראשונים האם היתר אכילת נו"ט במלחמה הוא הותרה אפילו יש לו מה יאכל בהיתר או דחויה במקום שאין משהו אחר. הרמב"ם (מלכים ח, א) כתב: חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן. ע"כ. ונמצא שהתיר מאכלות אסורות רק שהוא רעב ואין מה שיאכל, והתיר את המאכלות אסורות בכל מלחמה, ולא רק בכיבוש הארץ. אומנם הרמב"ן (דברים ו, י) כתב: והרב כתב בהל' מלכים ומלחמותיהם... ואין זה נכון, שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין. וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת, שבכל איסורי ע"ז היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור, שנאמר (להלן ז כו) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ואם לא

ח. נחלקו הראשונים אם מותר לצאת על מלחמת מצווה דהיינו כיבוש הארץ פחות משלושה ימים קודם השבת ואפי' בשבת עצמה, ונראה להלכה

נתכוון הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה, וכי למה הוצרכנו לדבר זה, איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות. עכ"ל. ולכאורה מוכח מהסוגיא שמותר לאכול גם אם יש לו מה יאכל וכמ"ש לעיל. וכך כתב המנחת חינוך (תקכז) כדעת הרמב"ן מהסוגיא, ובשו"ת חיים שאל (ח"א סי צד) גם כתב לתמוה על הרמב"ם, והפנה למי שתירץ ע"ש. ומה שתמה על יין נסך ברמב"ם אפשר שאף הרמב"ם התכוון ליין נסך מדרבנן. והיתה הווא אמינא שאסור כיון שכל חשש ע"ז אסור, ויהיה אסור אפי' דיני דרבנן. ולכן השמיענו שמותר. וכן איך יהיה לו יין נסך. שיין נסך דאו' בצורה פשוטה הוא נשפך על האדמה ולא מצוי למצאו. והמאירי (חולין שם) העתיק את דברי הרמב"ם שרק בשעת הדחק מותר, ובכל מלחמה אפי' מלחמת רשות וכן התיר יין נסך. וכן החינוך (תקכז) העתיק את דברי הרמב"ם שדין זה נוהג בין במלחמת מצוה ובין במלחמת רשות. אבל מהסוגיא נראה כרמב"ן וכמ"ש.

ועי"ע בטורי אבן (ר"ה יג.) שדן במחל' זאת. ועי' בשו"ת עונג יו"ט (סי' צב) שגם דן בזה קצת. ועי' בשו"ת הרדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים רה) שכ' להסביר שדעת הרמב"ם שבמלחמת מצווה מותר אפי' שלא בשעת הדחק. ולא מסתבר כן. וע"ש בדבריו.

ובמנחת חינוך (תקכז) כתב שאולי אפשר לומר שדין זה הוא רק בכיבוש חדש של הארץ. אבל ארץ שכבר נכבשה בזמן יהושע, אם היום נכבוש לא ינהג דין זה, וכתב "ובאתי רק לעורר". וקשה לומר כך מסברא. וגם הרמב"ן כתב כיבוש א"י, ולא כתב כיבוש א"י בכיבוש חדש, ולא חילק, ואין סיבה לחלק. ועוד כתב לחדש המנחת חינוך שכל מה שהותר הוא דברים שמותרים לגויים, אבל אבר מן החי נאסר גם בזמן מלחמה. ומסתבר הוא כי הפסוק התיר בתים מלאים כל טוב, והכוונה לבתים של גוים ולטוב שאמור להימצא בבית גויים, אבל אבר מן החי לא אמור להימצא בבית הגויים. ואח"כ מצאתי שדן בזה בשו"ת דבר אברהם (ח"א סי' יא) והקשה על המנ"ח, וכתב: אך י"ל כיון דהיתר חלוצי צבא ילפינן מקרא דבתים מלאים כל טוב כמבואר בחולין אין לנו ראיה שהותרו אלא אותם הדברים שאנו יכולין למצוא בבתי האויב, דהיינו דברים שמותרים לב"נ אבל דברים האסורים לב"נ גם בבתי האויב אין למצוא וממילא אין זה בכלל בתים מלאים כל טוב, והלכך י"ל דאבמה"ח אסור לחלוצי צבא, והיא סברא מעלייתא.

שמותר להתחיל להלחם אפי' בשבת[25].

25) בירושלמי (שבת א, ח) איתא: אין מקיפין על עיר של עכו"ם פחות מג' ימים קודם לשבת. הדא דתימר במלחמת הרשות. אבל במלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב (יהושע ו, ג) כה תעשה ששת ימים. וכתיב (שם ד) וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים. וכתיב (דברים כ, כ) עד רדתה אפילו בשבת. ע"כ. ולכאו' מלחמת חובה שמוזכרת כאן הכוונה למלחמה על כיבוש הארץ וכמו שיהושע נלחם בשבת על כיבוש הארץ. אלא שהרמב"ם לא פסק כן, שהרמב"ם בהל' שבת (ב, כה) כתב: צרין על עיירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת, ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה ואף על פי שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו (דברים כ) עד רדתה ואפילו בשבת ואין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת. ומשמע שמדבר בין על מלחמת חובה בין על רשות שצריך שלושה ימים, וכן בהל' מלכים ומלחמות (ו, יא) כתב: צרין על עיירות של עכו"ם שלשה ימים קודם השבת ועושין עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת, שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת "בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות". ומשמע שמלחמת רשות מותר רק שלושה ימים לפני. וצ"ע שהרי לכאורה דברי הרמב"ם הם כנגד ירושלמי מפורש.

וראיתי שהלח"מ (שבת שם) כתב: ואין צ"ל במלחמת מצוה. כלומר דשם אפי' בשבת עצמו מתחילין וכדקאמר בירושלמי ובפ"ו מהל' מלכים שכתב צרין על עיירות בשבת היינו במלחמת מצוה דוקא ומה שאמר בסוף דבריו בין במלחמת מצוה בין רשות קאי אמאי דקאמר עד רדתה אפי' בשבת דאיירי אפי' ברשות אבל לעולם דברשות בעינן ג' ימים קודם וסמך על מה שאמר כאן. כלומר שהלח"מ כתב שגם הרמב"ם מסכים עם הירו'. צריך לציין שבד"כ דרך הרמב"ם שאם הוא מתיר דין מסויים הוא כותב אותו ואפי' אם נסביר כהלח"מ שהרמב"ם לא כתב בשום מקום שאסור להתחיל מלחמת מצוה בשבת. מ"מ כיון שלא כתב שהוא מותר, יהיה אסור. ובעלי תמר (פירוש על הירו' שבת א, ח) כתב שכיון שבבלי לא מוזכר חילוק כזה בין מלחמת מצוה למלחמת רשות. סובר הרמב"ם שהירושלמי חולק על הבבלי, והלכה כבבלי שאין הבדל, וגם למלחמת מצוה וגם למלחמת רשות צריך שלושה ימים לפני. ובספר היכל מלך על הרמב"ם (שבת שם) הוסיף לבאר שכיון שבבבלי חילקו לגבי הפלגה בספינה בין דבר מצוה ללא דבר מצוה, ולא חילקו גבי צרין על עיירות, משמע שאין הבבלי מסכים לחילוק כזה.

אומנם הטור (סי' רמט) פסק את הירושלמי. וז"ל הטור: "אין צרין במלחמת הרשות

על עיירות של עכו"ם אא"כ התחילו ג"י קודם השבת ואם התחילו אין מפסיקין "אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת". ובב"י הביא שמקור הטור הוא מהירושלמי (וכן מהדין שמותר להפליג לדבר מצוה, אפי' בערב שבת. וצ"ע על ב"י דדוקא בערב שבת. משא"כ במלחמה שמותר אפי' בשבת), ולא כתב שיש מי שחולק על כך. ונראה שכיון שהירו' מפורש מתיר להתחיל אפי' בשבת, ופסקו הטור, כן הלכה. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ט פ"ב).

פרק ד' - מלחמת רשות

א. מותר למנהיג העם להוציא את העם למלחמה על כיבוש שטח שלא בארץ ישראל כדי להרחיב את גבולו, או כדי להרבות בכסף או להרבות בגדולתו או לכל תועלת לעם ישראל, וזה נקרא מלחמת רשות. וזאת לאחר שב"ד של שבעים ואחת יאשרו לו לעשות כן. וכמובן שצריך לעשות את החישובים של הסיכויים לכבוש מול הסיכוי להפסיד[26].

---

26). בתורה (דברים כ, י-טו) כתוב: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. (יא) והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך. (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה. (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב: (יד) רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן ה' אלהיך לך. (טו) כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה. הנה מבואר שעמ"י יכול להילחם להרבות גודלו בלי סיבה "הכרחית". וכן מבואר בכל המדרשים שבמלחמת רשות הכתוב מדבר. וכן עוד כתוב בגמ' בב"ק (קיג:) אמר רב הונא: מנין לגזל הכנעני שהוא אסור? שנאמר: ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך, בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך. ומבואר שכשמסורים בידך אפשר לכובשם ולגוזלם. וכ"כ הרמב"ם (ה, א): המלך.. נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו. וכ"כ המאירי (סוטה מב.): מלחמת הרשות כגון מלך שנלחם מרצונו עם שאר העמים אם להרחיב את גבולו אם להרבות בגדולתו

ולהוסיף כבוד על שמו.

ובספרי (דברים פיסקא קצט, וכן בפיסקא רג) איתא: כי תקרב אל עיר, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. אל עיר, ולא לכרך. אל עיר, ולא לכפר. וצ"ע מה הכוונה ובמה שונה כרך וכפר מעיר. וכתב המנחת חינוך (תקכז, ח): "והר"מ השמיטו וצ"ע, כיון דהוא ברייתא מפורשת למה השמיטו". וכן תמה ערוך השולחן (מלכים עה, ג) על הרמב"ם למה לא הביאו. והמלבי"ם (דברים כ, י) הביא ברייתא זאת, וכתב: ובכ"ז לא אדע מה ממעט שאין שום פוסק מזכיר דבר זה שאין מחויבים לשאול בשלום כשקרבים להלחם על הכרך, ובדוחק י"ל שבכפר א"צ להמתין עד שיקרב להלחם רק יפתח בשלום תחלה כי כשקרב אליו הוא כאלו נכבש, ובכרך אין לקרב אל החומה כמ"ש בש"ב (יא כא) למה נגשתם אל החומה. ובתורה תמימה (הערות פרק כ הערה מה) כתב: נסמך על המבואר בסמוך דכתיב כאן ימים רבים פירשו שלשת ימים, ושיעור מצור כזה הוא רק לעיר בינונית, דלכרך גדול צריך שיעור מרובה ולכפר - שיעור פחות מזה, וע' מש"כ בפ' מסעי ובפ' ואתחנן בענין ערי מקלט דשם עיר כולל רק עיר בינונית. ויש שפירשו דלכרך א"צ לקרוא לשלום דמיד ימרדו, ולכפר ג"כ א"צ דמיד יכבשוה, ולפלא בעיני שנפקד דין זה ברמב"ם. ע"כ. ולא הבאתי דין זה כי לא מובא ברמב"ם ולא ברור עינינו ואפשר שהפירוש הוא כמ"ש התורה תמימה שלא צריך שלושה ימים לפני שבת. ולפ"ז אין השלכה הלכתית אלא אם יודע שיגמור את המלחמה עוד לפני שבת יכול להילחם והוא סברא פשוטה, וכמו שמותר לשוט בים בערב שבת אם הנסיעה נגמרת לפני שבת (כמבואר בפסחים נ:) אבל מ"ש שאם העיר גדולה צריך יותר משלושה ימים קשה מניין יכול לדעת כמה ימים זה יקח ובפרט שמצור אינו לכמה ימים ואם כן מתי יתחיל? ואכן בספרי (דברים פיסקא רג) מבואר שאם אירעה שבת ממשיכים לצור, אם התחילו שלושה ימים לפני. וכן בכללי מותר להתחיל דברים שלושה ימים קודם השבת אע"פ שודאי שיחלל שבת (עי' בפוסקים על הלכות שבת סי' רמח) וה"ה בעיר גדולה שמותר להתחיל שלושה ימים לפני ואולי כוונת התורה תמימה שאם זה כרך צריך ג' ימים ואם זה כפר אין צריך ג' ימים.

ומ"ש שזה רק על פי ב"ד של שבעים ואחת. כ"כ במשנה בסנהדרין (ב.): אין מוציאין למלחמת הרשות - אלא על פי בית דין של שביעים ואחד. ועוד שם (כ:). וכ"פ הרמב"ם: מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. וכ"כ עוד בהל' סנהדרין (ה, א). וכן מתארת הגמ' בסנהדרין (טז.) שמדברת על מה דוד היה עושה. וזה"ל: כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו. אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין

ב. מלחמת רשות, יוצאים רק אחרי שכבשו את כל א"י, וכן יש להקדים את מלחמת הצלת ישראל מיד צר לכיבוש רשות[27].

ג. לפני שיוצאים למלחמת רשות, שואלים את העיר או העם שנלחמים בו אם הם רוצים שלום (במילים אחרות אפשר לקרוא לזה נכנעים) שנאמר (דברים כ, י): כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום. ואם הם מקבלים על עצמם שלום, הם צריכים לקבל על עצמם לשמור שבע מצוות בני נח, ולעלות מס לעמ"י, וכן להשתעבד ברוחם דהיינו לקבל מלכות ישראל עליהם וכמ"ש (שם יא) "יהיו לך למס ועבדוך", וכן לעבודות שאם יצטרכו מהם עובדים לצורכי המדינה יהיו מחוייבים לבוא ולעבוד לנו[28].

באורים ותומים. ע"כ. ומצינו בהלכה שרק סנהדרין הם חובה. אבל ודאי שהערכת מצב צריך לעשות עם המומחים, וזה מ"ש יועצים באחיתופל. ובזמן שיש אורים ותומים גם ישאל באורים ותומים וכמ"ש למעלה בפרק ב הלכה א.

27). כן מבואר בספרי (דברים פרשת עקב פיסקא נא) וז"ל: כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו, אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי כבר נאמר מן המדבר והלבנון מה תלמוד לומר כל המקום אשר תדרוך אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו הרי הוא שלכם, או רשות בידם לכבש חוצה לארץ עד שלא יכבשו ארץ ישראל תלמוד לומר וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואחר כך כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלולים ואתם חוזרים ומכבשים חוצה לארץ אלא משתכבשו ארץ ישראל תהיו רשאים לכבש חוצה לארץ. וכ"כ הרמב"ם (מלכים ה, א): אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו. והרמב"ם שהוסיף את עמלק והצלה מיד צר, נראה שהוסיף כן מסברא.

28). וכן מבואר בילקוט שמעוני (חקת ססי' תשסד) כל עיר שהיו ישראל מבקשין ליכנס לתוכה אינן נכנסין עד שיהו פותחין להן דברי שלום שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. וכן הוא בתנחומא (צו סי' ג). וכ"כ הרמב"ם (ו, א): אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס, שנאמר יהיו לך למס ועבדוך. עכ"ל. ומה שהוסיף שבע מצוות הוא פשוט, שוודאי הוא חלק מקבלת מלכות ישראל היא לשמור שבע מצוות. וכן מטרת הכיבוש מלכתחילה היה להגדיל את כבוד ישראל ומלכות ה' וכמ"ש בפרק א אות ג. וגם השלום מטרתו היא זו. והרדב"ז כתב שדעת הראב"ד היא שלא צריך שיקבלו

שבע מצוות, וכתב שאולי ג"כ דעת הרמב"ם. ע"ש. וקשה מאוד שהרי גוי שעבר על שבע מצוות בני נח חייב מיתה ואיך אפשר להשלים איתו. וכן איך אפשר שהדרישה להיות כנוע תחת שלטון ישראל תהיה יותר גדולה מהדרישה להיות כנוע תחת בורא עולם. ולכן נראה פשוט שצריכים לקבל שבע מצוות, ואם לא קיבלו לא משלימים איתם. ולא נכתב כן בתורה, כי גם בלי כיבוש ישראל הם צריכים לקבל על עצמם שבע מצוות. אומנם ראיתי לרמב"ן (ע"ה דברים כ, י) שכתב שרק בעם שגר בארצנו צריכים לקבל על עצמם שלא יעבדו ע"ז. אבל עם שלא בארצנו לא צריך לקבל על עצמו שלא יעבוד ע"ז. וכתב שלא נתבאר כן בפרשה כי גם בלי המלחמה הם צריכים לקבל על עצמם שלא יעבדו ע"ז, כי אסור לנו להושיב עובדי ע"ז בארצנו. וכתב שאפשר שלא צריך להודיע להם זה בשלום שקוראים להם. ורק אחרי שיקבלו שלום נודיע להם שאנו עושים שפטים בעובדי ע"ז, אבל רק בגויים שבארצנו. (ויתכן שזו כוונת הרדב"ז בדבריו על הר"מ שאין צריך להודיעם ולכלול את קבלת שבע מצוות בני נח בתנאי הכניעה). והרמב"ן הביא את דברי רש"י שנראה שחלק ע"ז וכתב שלא נראה כדבריו. ומ"ש הרמב"ן ע"ז ולא שבע מצוות זה מפני ששאר שבע מצוות פחות מצוי לעבור עליהם בתור עם, וע"ז בדר"כ עובדים בתור עם. עכ"פ נמצא שהרמב"ן והראב"ד סוברים שלא צריכים לקבל שבע מצוות. אומנם הרמב"ם ואולי גם רש"י סוברים שצריכים לקבל על עצמם לשמור שבע מצוות. ונראה מסתבר כרמב"ם ורש"י שמהות ומטרת הכניעה היא קבלת מלכות ה' צריך שיקבלו עליהם שבע מצוות. ולכן סתמתי את דעת הרמב"ם. אח"כ מצאתי שכ"כ הבתים בספרו מגדל דוד (ספר המצווה עשין מצות עשה קצא): ובאה הקבלה האמתית שאין משלימין עמהן אלא אם כן קבלו ז' מצות, מפני שכבר נצטוו עליהם, ואז האדם ראוי שיקרא אדם ולחמול עליו. אמנם כשלא יקבלו שבע מצות מצוה להרוג כל הזכרים, שזה יורה על רוע טבעם ושאין להם שום דת. וכן אמר הפלוסוף הרגו מי שאין לו דת. ע"כ. ומסתבר הוא. ולא ידעתי מה הכוונה קבלה אמיתית ומאיפה למד כן מחז"ל וראיתי שציינו ע"ד לסוטה לה: ולא מצאתי כן. עכ"פ הדברים מסתברים וכן הלכה.

וביאר הרמב"ם מהו מס ועבדות, וז"ל: והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם, ולא יתמנו על ישראל לשום דבר שבעולם, והמס שיקבלו שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם, כגון בנין החומות, וחוזק המצודות, ובנין ארמון המלך וכיוצא בו, שנאמר וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה, כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו. וכ"כ הרמב"ן (ע"ה דברים

ואם קיבלו על עצמם לתת מס ולא להשתעבד או להשתעבד ולא לתת מס, אין שומעים עליהם לקבל השלום עד שיקבלו מס עבדות ושבע מצוות[29]. ויש מי שאומר שלא צריך שיקבלו על עצמם שבע מצוות.

ד. ואפשר להתנות עמהם שהשלום יהיה בתנאי שיקחו חצי ממונם, או הקרקעות ויניחו כל המטלטלים, או המטלטלים ויניחו הקרקעות, כפי מה שיתנו[30].

ה. אם רק חלק מהעם/מהעיר קיבל על עצמו את השלום, ולא כולו. אין עושים עימם שלום עד שיקבלו כולם[31].

ו. אם לא עשו עימנו שלום הורגים את כל הזכרים, ולא הורגים את הנשים וילדים, אלא בוזזים אותם לעבדים ושפחות, וכמ"ש (דברים כ, יב-יג): ואם לא תשלים עמך.. והכית את כל זכורה לפי חרב[32]. ומה נקרא ילד ומה לא

כ, יא). ונראה שאין הכוונה שיעבדו חינם, אלא משלמים להם כסף. אלא שהם צריכים לעבוד אצלנו אם נצטרך. וכמו שמתבאר משלמה ששילם לחירם (מ"א ה, כה), וי"ל שחירם לא היה עבדו, אלא יותר בהסכם ידדות. וצ"ע.

29). פשוט. וכ"כ בספרי (דברים פיסקא ר): יהיו לך למס ועבדוך, אמרו מקבלים אנו עלינו מסים ולא שיעבוד שיעבוד ולא מסים אין שומעים להם עד שיקבלו עליהם זו וזו. וכ"כ הרמב"ם (שם) קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם. (להבנת דברי הראב"ד שנראה כחולק על הספרי עיין ברדב"ז, ובהערה קודמת). ומה שהוספנו שבע מצוות עי' בהערה קודמת וכ"כ הרמב"ם (ו, ד).

30). הרמב"ם (הל' ב). ולא מצאתי לכך מקור. ואפשר שמסברא היה נראה לו כך שהרי לא מפורש מהו המס. וכיון שאין חולק העתקתי את הרמב"ם.

31). כן איתא בספרי (דברים פיסקא ר): והיה אם שלום תענך, יכול אף מקצתה תלמוד לומר ופתחה לך כולה ולא מקצתה. ובערוך השולחן (עה, ג) תמה למה לא הביא הרמב"ם את הספרי. ואולי מכיון שהוא פשוט, ולא נקרא שלום כלל בלי זה.

32). וכ"פ הרמב"ם (ו, ד): ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובוזזין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר והנשים והטף זה טף של זכרים. וכ"כ החינוך (תקכז). ובספרי (דברים פיסקא רג) נראה שמבואר שאסור לשבות אותם, שאיתא: להלחם

עליה לתפשה, ולא לשבותה. והיינו שנראה שהכוונה שאסור לשבות את הזכרים, שהרי את הנשים והטף שובים. אלא הספרי מדבר על הזכרים. וודאי שאם לצורך המלחמה צריך לשבות שיגלה את תוכניות האויב וכדו' מותר.

אלא שיש לדון שאולי להרוג את הזכרים הוא רשות ביחס להריגת טף ונשים שאסור להרגם. ולא שיש חובה להרוג את כל הזכרים. ששמעון ולוי (בראשית לד, כה) הרגו כל זכר, וכן במלחמת מדיין (במדבר לא, ז) הרגו כל זכר. אומנם מצינו (ש"ב ח, ב) שדוד במלחמת על בני עמון לא הרג כל זכר אלא הרג רק את חלק מהזכרים. וכן במלחמה שוב על בני עמון (פרק י, יא) עשה כן (אלא דשם יש לדחות שלא היה בידו מספיק כוח) ואולי מכיון שהוא רק רשות. ומלשון הרמב"ם בספר המצוות (קצ) משמע שהוא חובה שכתב: אם לא ישלימו נצטווינו להרוג כל זכר שבמדינה ההיא הגדולים ולקחת כל אשר להם וכל הנשים. ע"כ. ומשמע שהיא חובה ושכך נצטווינו. וכ"כ החינוך (תקכז): ואם לא ישלימו עמנו על הענין הנזכר אנו "מצווים" להרוג מהם כל זכר שבעיר ההיא שהגיע לפרקו ונקח לנו הטף והנשים וכל שללה. ע"כ. וכ"כ בספר מגדל דוד (ספר המצווה מצוות עשה קצא) לבעל הבתים: ואם לא ישלימו "צוינו" להרוג כל זכר שיהיה בעיר. ע"כ. וכ"כ רבי אברהם בן הרמב"ם בתשובה (שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם על מנין המצוות אות ד) ששאלוהו וענה: מה שאמר יתעלה והכית את כל זכורה לפי חרב. אמר רבנו ז"ל בדבר הכתוב הזה בדין המצוה התשעים ומאה מן מצות עשה: ואם אינם משלימים נצטוינו להרג כל זכר בעיר קטן וגדול.. ועוד הנה אמר בעל ספר המצות בפרוש המצוה הזאת: ואם הם סגרו את שעריהם בפניהם ונלחמו בהם ונתנם אלהים בידיהם יהרגו את הנלחמים ויחיו את השאר. ורבנו סעדיה ז"ל תרגם הרג את אנשיה לפי חרב. תשובה ואולם התשובה לשאלה השניה והיא השגתך על מה שנאמר בבאור והכית את כל זכורה לפי חרב, הרי כל מה שזכרת בדבריך אמת ואין חובה אלא להרוג את הזכרים הגדולים, וכמו שאמר רבנו סעדיה זצ"ל וכבר באר זה רבנו זצ"ל בפרק הששי מן הלכות מלכים ומלחמותיהם.. ומה שנמצא בספר מצות הוא טעות של היסח דעת במרוץ הכתיבה. וכבר תקנתיו עכשיו בנוסח זה: "ונצטוינו להרג כל זכר בעיר מן הגדולים ולקחת את כל שללם" וכו'. ותקן גם אתה לפי זה. ואולם מה שאמר בעל ספר המצות הרי איני יודע ראיה שתסייע לדבריו. וכתב אברהם ביר' משה זצו"ל. עכ"ל. ומשמע שיש חובה להרוג את כל הזכרים. ואפשר שמ"ש ספר המצוות שלא הורגים את כולם הכוונה כמ"ש שאין חובה להרוג כל הזכר, אלא היתר. וצ"ע לדינא. ולמה דוד לא עשה כן. ועכ"פ מלשונות הראשונים משמע שהוא חובה ולא היתר. וצ"ע. וסתמתי כראשונים, אבל צ"ע זה.

נקרא ילד הכל לפי השיקול המלחמתי מי יכול להילחם ומי לא[33]. ולפני שיצא למלחמה ימתין כמה ימים לתת לעם שבה לברוח, או לחזור ולבקש שלום[34].

ז. אין יוצאים למלחמת רשות שלושה ימים קודם השבת, ונחלקו הראשונים אם יום רביעי נקרא שלושה ימים או שמותר לצאת למלחמה ביום רביעי, ונראה שלהלכה מותר להתחיל את המלחמה כבר ביום רביעי[35].

---

33). החינוך (שם) כתב להרוג מהם כל זכר שבעיר ההיא "שהגיע לפרקו". וכתב המנחת חינוך שהגיע לפרקו נחשב שלוש עשרה. שאע"פ שבגויים לא מונים שלוש עשרה שנים, לגבי מלחמה זה המדד. והוא הסתפק מה הדין בקטן שלא ידוע אם הביא שתי שערות. ולדידי כ"ז חידוש לומר שתלוי בגיל שלוש עשרה, שלמה שגיל שלוש עשרה יהיה הגיל הקובע. ומבחינה מעשית קשה להבחין ולבדוק מי בין שלוש עשרה ומי לא. אלא כל אדם שהצבא רואה שהוא מסוגל להילחם הורגים אותו. ואני מאמין שבדר"כ זה יהיה בערך מגיל 15 או 16, והכל לפי העניין. ואח"כ מצאתי שכ"כ בספר תורת המלך (פ"ה הערה מד) שהכל לפי העניין. וע"ע במ"ש הרב נתן דוד שפירא (תורה שבעל פה לט, תשנ"ח פב-צ אות ו. מובא בפרויקט השו"ת כתבי עת - שלום) לחלק בין שתי סוגי מלחמות.

34). כן איתא בספרי (דברים פיסקא רג): דבר אחר כי תצור אל עיר מגיד שתובע שלום שנים שלשה ימים עד שלא נלחם בה וכן הוא אומר (ש"ב א א) וישב דוד בצקלג ימים שנים. והרמב"ם לא הביא ספרי זה. וראיתי שבביאור על ספר המצוות לרס"ג לרב פערלא (מנין שישים וחמש הפרשיות פרשה יא) כתב שהרמב"ם הבין שכיון שכתוב דבר אחר יש מי שחולק על כך, ולכן לא פסקו ורש"י ע"ה (דברים כ, יט) הביאו ולכן רש"י חלוק עם הרמב"ם. ודבריו צ"ע שהרי דרך המדרש לכתוב דבר אחר אף שאין שום מחלוקת - כך מופיע במדרש רבא אלפי פעמים וכונת דבר אחר הוא דבר נוסף ויותר נראה שלא הביאו הרמב"ם כיון שהוא לא מילתא פסיקתא. אלא עצה שהכתוב מלמד שנותנים להם שנים שלושה, ולא כתוב מספר מסויים אלא שניים, שלשה ימים ולכן לא הביאו הרמב"ם. וגם בדרך כלל ייקח לצבא לזמן להתארגן, וגם אנשי המדינה ייקח להם זמן עד שיחזירו תשובה לשלום, ולכן לא הביאו הרמב"ם.

35). גמ' שבת (יט.): תנו רבנן: אין צרין על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת, ואם התחילו - אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: עד רדתה - אפילו בשבת. וכ"פ הרמב"ם (שבת ב, כה, מלכים ומלחמות ו, יא).

ובב"י (סי' רמח) גבי להפליג בספינה, שגם כתוב שלא מפליגים פחות משלושה ימים קודם השבת הביא מחלוקת מה הכוונה שלושה ימים קודם השבת. שהר"ן כתב בשם הרי"ז שהטעם שאסור שלושה ימים קודם השבת, הוא משום שהגמ' בגיטין (עז.) אומרת שיום רביעי חמישי ושישי הם לפני שבת הבאה, ויום ראשון שני ושלישי הם אחרי שבת הקודמת. וכיון שלושת ימי השבוע נקראים לפני שבת, אסור כבר בימים האלה לגרום לחילול שבת, שנראה כאילו הוא מתכוון לחלל שבת. ולפי טעם זה יום רביעי נחשבת בכלל שלושה ימים קודם השבת. וכ"כ הריב"ש בתשובה (סי' יז) ביתר ביאור, וז"ל: ולפ"ז כל שיוצא מן הישוב בשיירא למדברות ביום ראשון ויום שני ויום שלישי מותר לפי שאלו הג' ימים מן השבוע מתיחסים לשבת שעבר ונקראי' בתר שבתא.. אבל ביוצא מן הישוב למדבר ביום רביעי ויום חמישי וע"ש אסור לפי ששלש' ימים אלו מתיחסי' לשבת הבאה ונקראים קמי שבתא, כדאיתא בסוף פרק מי שאחזו (עז) וכן בהלכו'. עכ"ל.

ובירושלמי (שבת א, ח) איתא: אין משלחין איגרות ביד עכו"ם לא בע"ש ולא בחמישי בשבת. ב"ש אוסרין אפי' ברביעי. וב"ה מתירין. אמרו עליו על ר' יוסי הכהן שלא נמצא כתבו ביד עכו"ם מעולם. אין מפרישין לים הגדול לא בע"ש ולא בחמישי בשבת. ב"ש אוסרים אפי' ברביעי. וב"ה מתירין. ע"כ. ויש לעיין מה הכוונה ב"ה מתירין. שבפשטות הכוונה שב"ה מתירין ברביעי כת"ק. ולא שמתירים גם בחמישי ושישי. אומנם אפשר גם להבין שב"ה מתירין בהכל. ולפי זה יש מחלוקת בין הבבלי והירושלמי בדעת ב"ה ואין הלכה כירו'. אומנם בפשטות הכוונה שב"ה מתירין ברביעי, וצ"ע למה הראשונים הנ"ל אסרו ברביעי. ואולי הבינו הראשונים האוסרים גם ביום רביעי, שלפי הבבלי שלושה ימים קודם אסור ולפי הירו' שתי ימים קודם אסור לב"ה ושלושה לב"ש, וכיון שכן, הלכה כבבלי. שכשהירו' רצה להגיד ששלושה ימים לפני אסור הוא אמר. שעל מלחמה הלשון הוא "אין מקיפין על עיר של עכו"ם פחות מג' ימים קודם לשבת". לעומת על דין איגרת והפלגה כתוב שאסור בחמישי ובשישי. ואעפ"כ נראה שכיון שבירושלמי מפורש שדעת ב"ה להתיר ברביעי, ובבלי אפשר להסביר גם כך וגם וכך. מותר ברביעי. וכמ"ש הרא"ש (כתובות י, י) שיש להשוות את שתי התלמודים כמה שנוכל. וכן הרא"ש הביא את דברי הירושלמי וכתב שמזה הוכיח רשב"ם שדעת ב"ה שמותר להפליג אפי' בשישי, ומ"ש בבלי הוא לפי ב"ש ודלא כהלכתא. וכתב ע"ז הרא"ש (א, לח): והא דקתני בירושלמי ב"ה מתירין ארביעי. ונמצא שסובר הרא"ש שביום רביעי לא נקרא שלושה ימים לפני. וכן הוכיח מדבריו הב"י. וכדברי הרא"ש כתב גם הרשב"א, ויש להוכיח שגם סובר ברביעי מותר. ועי' בב"י שהביא מי שכתב שמותר גם בחמישי, "ולא נהירא" כדכתב הב"י.

ונראה שהלכה כהרא"ש שכך משמע בירושלמי. ובשו"ע (רמח, א) לא הסביר מה הכוונה שלושה ימים, ורק בסעיף ד הזכיר בדרך אגב שמותר בראשון שני שלישי, ומשמע שברביעי אסור, עי' לדעת השו"ע במאמ"ר (ס"ק א). והמג"א (ס"ק ב) כתב: מג' ימים - דהיינו ביום רביעי בשבת אסור עס"ד. אומנם הגר"א (בביאורו, ריש הסימן) כתב שדעת כמה ראשונים כהרא"ש וכן מוכח בירו' ובתוספתא. והמשנ"ב (ס"ק ד) שהביא זה כתב: פחות מג' ימים - דהיינו ביום רביעי בשבת אסור [מ"א בשם הרבה אחרונים] אבל הגר"א הביא בשם הרבה ראשונים דהג' ימים נחשבין עם השבת גופא וביום רביעי מותר ועי"ש שכתב שכן מוכח בתוספתא ובירושלמי. משמע שהבין שדעת הגר"א להתיר ברביעי, ונראה שכן הלכה.

פרק ה' - כהן משיח, והפטורים מלצאת למלחמה

א. מעמידים כהן משוח בשמן המשחה שתפקידו הוא לדבר אל העם ולחזקם ביציאה לכל מלחמה[36]. ומדבר בלשון הקודש ומקריא את הכתוב בפרשה (דברים כ'): שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. כי ה' אלהיכם

---

36). בתורה (דברים כ, א-ב) נאמר: כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים. והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם. ובמשנה (סוטה ח, א) אמרו: והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה. וכ"כ הרמב"ם (מלכים ז, א): אחד מלחמת מצוה ואחד מלחמת הרשות ממנין כהן לדבר אל העם בשעת המלחמה, ומושחין אותו בשמן המשחה וזהו הנקרא משוח מלחמה. ומ"ש אחד מלחמת מצוה ואחד רשות הוא מסברא, וכיון שלא מצינו שחילקו אלא כתוב מלחמה סתם ולא מבואר בספרי אם דווקא רשות או מצווה. דין זה נוהג בכל מלחמה וגם מסברא חיזוק העם תמיד נצרך. ומבואר בגמ' שמדבר אליהם ממש לפני היציאה לקרב, וז"ל הגמ' (מב.): תנו רבנן: פעמיים מדבר עמם, אחת בספר (בעיר שליד הגבול עי' רש"י עירובין מה.) ואחת במלחמה, בספר מה הוא אומר? שמעו דברי מערכי המלחמה, וחזרו; במלחמה מה הוא אומר? אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו, כנגד ארבעה דברים שעובדי כוכבים עושין: מגיפין ומריעין, צווחין ורומסין.

ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם. ומבאר להם כלשונו את הנאמר ואומר: שמע ישראל וגו' על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם תפלו בידם ירחמו עליכם על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו וגו' אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין אל תחפזו מקול קרנות אל תערצו מפני קול צווחות כי ה' אלהיכם ההולך עמכם הן באין בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו לסוף נפל בחרב ונפלו עמו בני עמון באו בנצחונו של שובך מה היה סופו לסוף נפל בחרב ונפלו עמו ואתם אי אתם כן כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם. ומוסיף לבאר ולדבר דברי חיזוקים וגבורה, וירחיב ויקצר כפי הצורך[37]. וכהן אחר עומד וחוזר אחרי מה שהוא אומר בקול רם[38]. והיום אין שמן המשחה, ונראה שאעפ"כ טוב שנעשה כעין זה זכר לכהן משוח[39].

37). לשון המשנה (סוטה ח, א), וכתוב שם שמדבר בלשון הקודש. וכ"כ הרמב"ם (ז, ג). אח"כ ראיתי שבספר אור ההלכה (המלחמה פ"ד) הביא שיש מחלוקת אם המשנה דורשת את הפסוקים או שזה מה שאמר כהן משיח. ונראה לי שודאי שאת לשון הפסוקים מחוייב להגיד, וחוץ מזה מבאר כלשונו ומחזקם, ואם ירצה להגיד את נוסח המשנה יגיד, ואם לא, לא יגיד. ובאור ההלכה הביא שמלשון המאירי מוכח שכך אומר להם, וכ"כ תנא תוספאה (על התוספתא פ"ז). אומנם הבאר שבע והמנ"ח (תקכו) כתבו שאסור להוסיף. ואינו מסתבר לי שאסור להוסיף. שחיזוק העם נצרך. ומסתבר שהתורה קבעה נוסח מסויים. אבל יכול להרחיב ואף צריך להרחיב כדי לחזק העם.

38). כן איתא בסוטה (מג.): מונגש ועד ודברו - כהן מדבר וכהן משמיע. וכ"כ הרמב"ם (ז, ג).

39). כ"כ במנ"ח (קח, ז) שלא שייך לומר שעבדתו מחנכתו שהיא לא עבודה, וגם בגדים לא היה לו. וא"כ כשאין שמן משחה אין כהן משיח. וע"ע בשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' כב) שגם כתב כן ודן בזה קצת. ואעפ"כ נראה שיעשו זכר לכך. וימנו כהן או מישהו שידבר אל העם לחזקם. אח"כ מצאתי שכ"כ באור ההלכה (המלחמה פ"ד) שכן עשו בימי החשמונאים, ומנו כהן לזכר וכעין כהן משוח. ועי' במנ"ח (קח, א) שכתב שנראה שלא עושים עוד שמן המשחה אחר שעשה משה

ב. הפטורים מלצאת למלחמה הם, מי שנטע כרם ועדיין לא הפיק ממנו פירות, וכן מי שבנה בית ועדיין לא התיישב בו. וכן מי שארס אישה ועדיין לא לקחה. וכן הירא ורך הלבב. ואעפ"כ אנשים אלו לא פטורים לגמרי ממלחמה, אלא חוזרים ומספקים מים ומזון או נמצאים במודעין ובכל דבר שהוא חלק מהמלחמה, אבל אין בו סכנה[40]. וצריכים אנשים אלו להביא ראיה שהם שייכים לפטורים אלו, חוץ מהירא ורך הלבב שאין ראייה שיביא[41].

ג. ואם אדם נטע כרם ואכל פירותיו, אבל עדיין לא עבר שנה מאכילתו הפירות, וכן אם בנה בית והתיישב בו ולא עבר שנה, וכן אם נשא אישה

ושמן המשחה נגנז. וצ"ע בזה.

ובתוספתא (הוריות ב, א) אחרי שמבואר דיני כה"ג, איתא: כולן אינן נוהגין במשוח מלחמה חוץ מחמשה דברים שפירש הכתוב בפרשה לא פורע ולא פורם ואין מטמא לקרוביו ומצווה על הבתולה ומוזהר באלמנה ומחזיר את הרוצח דברי ר' יהודה וחכמים אומרים אין מחזיר את הרוצח. ואין כאן מקום להאריך בדינו. וע"ע בספר אור ההלכה (המלחמה ספ"ד) שדן קצת בדיניו.

40). משנה (סוטה מג.). ומ"ש הירא ורך הלבב שהוא גם מספק מים ומזון, למרות שלא הוזכר במשנה גבי מספק מים ומזון, אלא כתוב שהוא פטור בלבד (מד.). כן מסתבר שהוא לא צריך לשמח את אשתו, ולא לשמוח בכרמו או בביתו. ולכן אין סיבה לפוטרו מצורכי המלחמה שיכול לעמוד בהם. וכן משמע ברמב"ם (מלכים ז, ט-י) שאחרי שכתב את הפטורים כולל הירא ורך הלבב כתב: כל אלו שחוזרין מעורכי המלחמה, כששומעין את דברי הכהן חוזרין, ומספקין מים ומזון לאחיהם שבצבא, ומתקנין את הדרכים. ואח"כ כתב: ואלו שאין יוצאין לעורכי המלחמה כל עיקר וכו'. ולא הזכיר את הירא ורך הלבב.

41). כן איתא בספרי (פיסקא קצב): וכולם היו צריכים להביא עדותם חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתת קול ליעוז קרנים ונבהל רואה שימוט סייפים ומים יורדים בין ברכיו. ע"כ. וכן איתא בירושלמי (סוטה ח, ט). וכ"כ הרמב"ן (דברים כ, ח). ומה שלא כתבתי שהירא ורך הלבב לא צריך להביא ראייה כי עדיו הוא שרואים שהוא נבהל, אלא כתבתי שלא יכול להביא ראייה, הוא משום שהספרי הוא כר' יוסי ולא להלכה וכמו שנכתוב לקמן בהערה 60.

ועדיין לא עברה לו שנה. פטור הוא מכל דבר ואפי' סיפוק צורכי המלחמה הוא לא עושה, ושנה ראשונה לכרם מקרי כבר בשנה הרביעית אע"פ שהפירות נאכלים רק בירושלים[42].

ד. ובעריכת המחנות לפני היציאה למלחמה הכהן מזהיר את העם שמא יש פה מן הפטורים מלהילחם. ואומר הכהן המשוח: מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו. ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה. ושוטר חוזר על מה שאמר הכהן בקול רם להשמיע לעם. ואחר כן מדבר שוטר ואומר: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. ושוטר אחר חוזר על דבריו בקול רם. וכל הפטורים שנמצאים שם חוזרים וכמו שהתבאר למעלה[43].

---

42). משנה (סוטה מג.). ורמב"ם (ז, י). ומ"ש שנה, ולא הוזכר במשנה אלא חיללו, כ"כ הרמב"ם שם. ורש"י על המשנה. וכן איתא בירו' (ח, ח). ובירושלמי (ח, ה) איתא: אימתי הוא מחלל ברביעית ובחמישי'. מסתברא בחמישית אבל ברביעית דמים הוא חייב לו. ורבנן דקיסרין אמרין לא מסתברא אלא ברביעית דכתיב (ויקרא יט כד) ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים לה'. ורש"י על המשנה כתב: חיללו - בשנת הרביעית לנטיעתו שחלל את הפירות במעות כדרך מעשר שני ומעלה את המעות לירושלים ואוכלן. וכ"כ ע"ה (דברים כ, ו). וכ"כ הרמב"ן (ע"ה שם). ולכן נראה להלכה שכבר שנה הרביעית שאוכלים הפירות בירושלים נקרא שנה ראשונה. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"יט סי' מא) שדן על אם מדובר על שנים עשר חודש דווקא, או על שנה ונפק"מ בשנה מעוברת.

43). כמ"ש בתורה (דברים כ): ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו. ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה. ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. ובגמ' (סוטה מג.) מודברו עד ויספו - כהן מדבר ושוטר משמיע, מויספו ואילך - שוטר מדבר ושוטר משמיע. וכ"פ הרמב"ם (ז, ג).

ומ"ש בסדר הפרק שהפטורים לא מגיעים למלחמה, אלא כבר לפני היציאה

ה. אחרי שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה, מתקנין את המערכות, ופוקדים שרי צבאות בראש העם, ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועזים, וכשילין של ברזל בידיהם, הרוצה לחזור מן המלחמה

למלחמה הם הולכים לעסוק בצורכי המלחמה כך נראה מסברא, שאין עניין שהם ישמעו את דברי הכהן שמדבר שלא ירא לבבכם שהרי הם לא נלחמים. וכן אין עניין שהם ישמעו שהם פטורים ורק אח"כ ילכו, אלא מ"ש בתורה שהולך מי שהוא פטור, זה למי שלא ידע את ההלכה והגיע לקרב. אבל מי שיודע אין צורך שיגיע. ובגמ' (מב:) מבואר שמדברים את אלו הדברים לפני היציאה למלחמה, וז"ל הגמ' (מב.): תנו רבנן: פעמיים מדבר עמם, אחת בספר (בעיר שליד הגבול עי' רש"י עירובין מה.) ואחת במלחמה, בספר מה הוא אומר? שמעו דברי מערכי המלחמה, וחזרו; במלחמה מה הוא אומר? אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו, כנגד ארבעה דברים שעובדי כוכבים עושין: מגיפין ומריעין, צווחין ורומסין. ונמצא שאין הפטורים שומעים את ההזהרה אל ירך לבבכם וכו' וכמ"ש. וכעין זה איתא בספרי (דברים קצא) שלא אומרים הכל באותו מקום.

ומעתה תמוה דברי הרמב"ם (ז, ג) שכתב: עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם, משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו, ואומר להם בלשון הקדש שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם, אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם, כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם, עד כאן אומר משוח מלחמה וכהן אחר תחתיו משמיע אותו לכל העם בקול רם, ואחר כך מדבר משוח מלחמה מי האיש אשר בנה בית חדש וגו' ומי האיש אשר נטע כרם וגו' ומי האיש אשר ארש וגו', עד כאן משוח מלחמה מדבר והשוטר משמיע לכל העם בקול רם, ואחר כך מדבר השוטר מעצמו ואומר מי האיש הירא ורך הלבב ושוטר אחר משמיע לכל העם. ע"כ. ונמצא שאת הפטורים אומרים רק אחרי שערכו מלחמות ודבר זה צ"ע, ובגמ' אמרו שאת הפטורים משמיעים לפני היציאה למלחמה, בעודם בספר. וכן למה יש להשמיע למי שמספק מים ומזון שלא יפחד. וכן הרמב"ם בעצמו בהל' שלפני כן, כתב: שתי פעמים מדבר משוח מלחמה אל העם, אחת בספר בעת שיוצאין קודם שיערכו המלחמה, אומר לעם מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו וגו' כשישמע דבריו יחזור מעורכי המלחמה, ואחת בעורכי המלחמה אומר אל תיראו ואל תחפזו. ע"כ. ונראה מדבריו שלא שומעים הפטורים את דברי הכהן שמחזק העם לא לפחוד. וצ"ע בדבריו. עכ"פ נראה שעושים כמ"ש, וכמו שנראה מפשט הגמ', וכן נראה מסברא. ועי' בלח"מ (מלכים ז, ב).

הרשות בידן לחתוך את שוקו, שתחלת נפילה ניסה[44].

ו. כל פטורים אלו הם רק במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה כולם יוצאים. ומלחמת מצוה היא כיבוש הארץ ומלחמה עם עם שתקף אותנו, ומלחמת רשות היא יציאה על עם שלא בארצנו. ומלחמה על אויבים שעלולים להגיע עלינו, נקראת לעניין זה מלחמת רשות[45]. ואם התחילו במלחמת רשות, והתחילו האויבים מתגברים וצריך לאסוף את כולם שלא ינצחו אותנו, נחשב כמלחמת מצווה וכולם חייבים[46]. וירא ורך הלבב שלא יעיל לצבא, אם זה כי הוא מפיל מורא בלב העם, ואם זה כי הוא ממש לא

---

44). לשון הרמב"ם (ז, ד). והוא מהמשנה (סוטה מד.). ושאר הכנת המחנה למלחמה הוא כפי אשר ישר בעיני שר הצבא לעשות על מנת לנצח. וכן אם יראו שלא יעיל לעשות כן. לא יעשו כן. אלא הכל לפי העניין.

45). במשנה (סוטה מד:): בד"א - במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה; אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים - במלחמות מצוה, אבל במלחמות חובה הכל יוצאין, אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. ובגמ': בד"א - במלחמות הרשות כו'. א"ר יוחנן: רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה. אמר רבא: מלחמות יהושע לכבש - דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה - דברי הכל רשות, כי פליגי - למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו, מר קרי לה מצוה, ומר קרי רשות. והיינו שלפי חכמים למעוטי גויים שלא יבאו עלינו נקרא רשות ופטורים ממלחמה זאת, המנויים בפרשה. ולפי ר"י למעטוי גויים שלא יבאו עלינו נקרא מצווה וכולם חייבים. ורק במלחמת רשות גמורה פטורים המנויים בפרשה. והמאירי (במודפס על דף מב.) כתב שהלכה כרבנן ואין הלכה כר"י. וכן פשוט שיחיד ורבים הלכה כרבים. ומ"מ נראה פשוט שגויים שכבר הגיעו עלינו נקרא מלחמת מצווה וכולם חייבים. ועי' במדרש שמואל (פרשה כב. פסוק ב. וכן בילקוט שמועני שמואל מז קכט): כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתיב בתורה כי יקח איש אשה חדשה וגו' (דברים כ"ד ח'), הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם, והם אינן יודעין שדוד חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמות הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצא, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

46). כ"כ החזו"א (הל' עירובין ליקוטים סי' ו אות ג). ומסתבר הוא.

יכול להילחם, לא יצא לצבא אף פעם[47].

ז. כל אלו הפטורים אם רצו להחמיר על עצמם ולצאת למלחמה, או אע"פ שהן פטורים, אינם רשאים. ואם עשו כן עברו בלאו[48].

---

47). צ"ע אם משנה זאת שמחייבת במלחמת מצווה היא מחייבת גם את הירא ורך הלבב, או שרק את מי שיש לו כרם בית ואישה מחויבים. אבל ירא ורך הלבב לא מחויבים כי הוא יסכן את המלחמה, ולא שווה שיגיע. ונראה מסברא שגם הירא ורך הלבב חייב והפטור אינו מצידו אלא מצוד הרווח וההפסד למאמץ המלחמתי ואם הוא ירא עד כדי כך שיפגע בתיפקוד הצבא עדיף שלא יבוא בכלל. (וכמו שאנו מעדיפים שאדם עם מוגבלות גופנית לא יגיע) וכן משמע מסתימת לשון המשנה שבד"א שאמרה המשנה היא אמרה את זה לאחר שכתוב הפטור של ירא ורך הלבב. וכן מסתימת לשון הרמב"ם משמע כן. אומנם הראב"ד (מלכים ז, א) על מ"ש הרמב"ם שממנין כהן משוח לדבר לעם בין במלחמת מצווה בין במלחמת רשות, כתב: אחד מלחמת מצוה וכו'. א"א אפשר להיות זה לענין אל ירך לבבכם אבל לענין השאר החוזרים מעורכי המלחמה לא נאמר אלא למלחמת הרשות אבל לא למלחמת מצוה והכי איתא בגמרא. והיינו שנראה מדבריו שירא ורך הלבב פטור גם במלחמת רשות וגם במלחמת מצווה. אלא שגם הראב"ד לא כתב אלא שאפשר שהוא פטור, ולא שזה הדין. וכן אפשר שכוונת הראב"ד שירא ורך הלבב כזה שגורם להפחיד את העם פטור. אבל ירא ורך הלבב שמועיל במלחמה לא פטור ממלחמת מצווה. אח"כ ראיתי שכ"כ בערוך השולחן (עו, ג) שדעת הראב"ד רק שאפשר לומר כן ולא שהוא סובר כן.

48). הרמב"ם (ז, יא) כתב: כל השנה אין מספק מים ומזון, ולא מתקן דרך, ולא שומר בחומה, ולא נותן לפסי העיר, ולא יעבור עליו שום דבר בעולם, שנאמר לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר "לעבור בשני לאוין", לא לצרכי העיר ולא לצרכי הגדוד. ע"כ. וכ"כ גם בספר המצוות (סי' שיא). והיינו שמבואר שהיוצא עובר בשתי לאווים וא"כ אסור לצאת גם אם רוצה. וכן רש"י ע"ה (דברים כ, ז) כתב: פן ימות במלחמה - ישוב פן ימות, שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות. והיינו שחייב להקשיב לדברי הכהן והאסור לו להחמיר על עצמו ולצאת. וכ"כ שם השפתי חכמים: ואי אמר לו כהן שיחזור והוא אינו חוזר "נמצא שעובר על דברי כהן" וכדאי הוא שימות במלחמה בשביל "עבירה זו". עכ"ל. וכן הסתפק בזה התורה תמימה (פרשת שופטים כ, פסוק ה, אות לו) וכתב שנראה שאסור לו לצאת בצבא. ועיין שהוכיח כן מהרשב"ם. וראיתי שהרב חיים אמסלם (בית הלל לז, תשס"ט, מט - נו) העיר על התורה תמימה למה לא הוכיח כן מרש"י הנ"ל. אחרי כותבי כ"ז

ח. בית זה שאמרנו שפוטר מלצאת למלחמה צריך שיהיה ראוי לבית דירה, ולכן אחד הבונה בית לישיבתו, ואחד הבונה בית התבן ובית הבקר, בית העצים, בית האוצרות, הואיל וראוי לדירה, ואחד הבונה, ואחד הלוקח, ואחד שניתן לו במתנה או היורש הרי זה חוזר, אבל הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת, או בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, אינו נקרא בית ולא פוטר אותו מלהילחם. וכן הגוזל בית הרי זה אינו חוזר[49].

ט. הבונה בית במקום שביתו עלול להיחרב כגו' שיעשו לו פינוי או שביתו לא יציב אעפ"כ פטור מלצאת למלחמה[50] וכן מי ששיפץ את ביתו אם הוסיף על הבית עוד קיר וכן אם עשה מבית אחד שני בתים או שהקטין את ביתו דהיינו ששבר כמה קירות והוסיף קיר חדש ונמצא ביתו יותר קטן חוזר,

---

ראיתי שהגרי"ש אלישיב (בהערותיו לסוטה מג.) כתב: כל דין זה אינו רק פטור אלא אסור לצאת למלחמה. ואחר כן מצאתי שגם המנ"ח (תקפא-תקפב, ג) דיבר בזה וכתב שאולי הלאו הוא על מי שמוציא אתו בעל כורחו, וכתב שמהחינוך משמע שאסור לו לצאת. ומצאתי שגם ברמב"ן (דברים כ, ח) כתב כן גבי ירא ורך הלבב: ולא ימס את לבב אחיו - עשאו בעל הלכות גדולות מצות לא תעשה, שלא ימנע מלשוב, שלא ימס את לבב אחיו כלבבו.

49). לשון הרמב"ם (ז, ה). ומקורו מהמשנה (מג.): אחד הבונה בית התבן, בית הבקר, בית העצים, בית האוצרות, אחד הבונה ואחד הלוקח, ואחד היורש ואחד שנתן לו מתנה. וכן הוא בגמ' (מג.). והוסיפו עוד גזלן, וזה"ל: לא חנך, ולא חנכו - פרט לגזלן. וכן ביארו בגמ' שיורש לוקח וניתן לו במתנה ג"כ בכלל בנה. ועי' בכס"מ שתמה למה הרמב"ם לא הזכיר שהבונה בית התבן פטור וכלשון המשנה, וכתב שאולי הוא טעות סופר (בכל מקרה ודאי שלא חולק ע"ז הרמב"ם שזה אותו עיקרון כמו בית אוצרות, ורק תמה על ששינה מלשון המשנה) ולכן הזכרתי את בית התבן. ומה שהוסיף הרמב"ם שבית שאין בו ד"א פטור, הוא מהגמ' בסוכה (ג.) שמנתה כמה דינים בבית שאין בו ד"א ואחד מהם הוא שאין חוזרים עליו מעורכי המלחמה. וכן הוא בירושלמי בסוטה (ח, ד).

50). במשנה (מג.): ר' אליעזר אומר: אף הבונה בית לבינים בשרון לא היה חוזר. ובגמ' (מד.): תנא: מפני שמחדשין אותו פעמים בשבוע. דהיינו שתוך שבע שנים הוא מתפרק פעמיים. והרמב"ם לא פסק את ר"א בהלכותיו. וכן בפה"מ כתב שאין הלכה כר"א.

אבל אם רק צבע אותו או שהוסיף חלונות לא חוזר[51]. והמשכיר בית אם נתנו לו שכרו של שנה מראש, חייב במלחמה. ואם לא נתנו לו עדיין שכר של שנה פטור מהמלחמה[52]. בנה בית ונעל בו חפציו אם צריך לבטל על שמירתן פטור מכל כדין בנה בית וחנכו. ואם לא צריך לשומרן פטור כדין בנה בית ולא חנכו[53].

י. כרם זה שאמרנו אין הכוונה כרם אלא כל מטע של עצי פירות, ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל, ואפילו מחמשת מיני מאכל, אחד הנוטע, ואחד המבריך, ואחד המרכיב, הברכה והרכבה שהיא חייבת בערלה, אחד הלוקח, ואחד היורש, ואחד שניתן לו במתנה, אבל הנוטע ארבעה אילני מאכל, או חמשה אילני סרק, או שגזל כרם, אינו חוזר עליו[54]. והרכבה זאת היא שהרכיב עץ על עץ במינו שאין בהם כלאים. והעץ שהרכיב עליו הוא צעיר שעדיין לא עברו עליו שנות ערלה וכגו' שנטעו לקורות שאם נטעו לפירות

---

51). בירושלמי (סוטה ח, ז): תני רבי יודה אומר אם חידש בה דבר חוזר ואם לאו אינו חוזר סדו בסיד ופתח בה חלונות לא היה חוזר. היה גדול ועשאו קטן חוזר ואחד ועשאו שנים. ועי' בקורבן העדה על אחד ועשאו שנים. ומה שאמרו בבלי (סוטה מד.): תנא אם הוסיף בו דימוס אחד חוזר. ולכאו' הוא כמו הוסיף חלונות, עי' בפרש"י שזה רק לדעת ר"י שהבונה בית על מכונה לא חוזר, והגמ' אומרת שאם הוא לא לגמרי על מכונו חוזר.

52). כן איתא בירושלמי (סוטה ח, ד): הקדים לו שכרו כמי שחנכו. נתן לו שכרו לאחר שנים עשר חודש כמי שלא חנכו. וכ"פ הרמב"ם (ז, יב).

53). כן איתא בירושלמי שם: נעלו אם היה בתוכו חפצים את שדרכו ליבטל עליה כמי שחנכו ואם לאו כמי שלא חנכו. וכ"פ הרמב"ם (ז, יג).

54). לשון הרמב"ם (ז, ו). ובמשנה (מג.) אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל ואפילו מחמשת המינים אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שנתן לו מתנה.. ואלו שאין חוזרים.. הנוטע ארבע אילני מאכל וחמשה אילני סרק. וכן אמרו בגמ' (ע"ב). ומה שהוסיף הרמב"ם בית גזול אע"פ שלא הוזכר בגמ' נראה שלמד כן מכרם שאמרו שלא פוטר אם הכרם גזול וה"ה לבית. וראיתי שכ"כ הכס"מ. ומה שהשמטנו מלשון הרמב"ם את השותפין כי נביא כן לקמן בהלכה יג.

נפטר מהמלחמה בגלל עצים אלו[55].

יא. מה שאמרנו שמי שארס אישה ולא לקחה פטור מלצאת למלחמה, זאת רק אישה החדשה לו והמותרת לו, ללא כל איסור. ולכן אחד המארס את הבתולה, ואחד המארס את האלמנה, וכן אם נפלה לו יבמה אפילו חמשה אחים ומת אחד מהן כולן חוזרין, אבל המחזיר את גרושתו, והמארס אשה האסורה עליו, כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתין, אינו חוזר[56].

יב. המקדש אשה מעכשיו ולאחר שנים עשר חדש ושלם הזמן במלחמה חוזר ובא לו. ואם לא אמר לה אלא לאחר שנים עשר חודש ולא אמר

---

55). בגמ' (מג:) הקשו על מ"ש במשנה שהרכבה והברכה פוטרת, והרי בברייתא אמרו שלא פוטרת. ור' זירא תירץ שבהרכבת איסור לא חוזר ובהרכבת היתר חוזר, ופירושו בגמ' שא"א לומר שהרכבת היתר זה שהרכיב על עץ גדול בין ארבע שנים שהרי בטל ההרכבה לעץ הגדול, אלא מדובר בעץ צעיר מתחת לשלוש שנים ונטעו אותו לעצים (שאם היו נוטעים אותו לפירות היה חוזר בגלל עץ זה ולא רק בגלל ההרכבה) ועליו נאמר שהרכבה פוטרת מלצאת למלחמה. ורב נחמן תירץ שמ"ש שהרכבה פוטרת מדובר על הרכבת אילן בירק וכמ"ד שמותר להרכיב אילן בירק, וכיון שאנו לא פוסקים כן שמותר להרכיב אילן בירק אין לנו נפק"מ בזה. ותירוץ שלישי שנאמר בגמ' הוא שהברייתא שמחייבת היא כראב"י שאומר שרק אם נטע פוטרו מלצאת למלחמה, אבל מבריך ומרכיב לא. ועכ"פ יוצא שהמשנה שפטרה הרכבה היא בהרכבת היתר והיינו שהרכיב על עץ צעיר שנטעו לקורות ולא לפירות והרכיב עליו לפירות, וזה פוטרו מלצאת למלחמה. אומנם הרמב"ם כתב להסביר מה היא הרכבה, וז"ל: הרכבה והברכה שהיא חייבת בערלה. ונראה שזה הכוונה להסבר הגמ' וכמ"ש, ואע"פ שזה כולל בכלל זה הרכבה של איסור, לא חש הרמב"ם כל כך לפרש, וצ"ע. ואולי בגלל שכבר מפורש בבית ובכרם שדברים של איסור כמו לגזול לא חוזרים עליהם וה"ה לכלאים.

56). לשון הרמב"ם (ז, ז-ח). והוא מהמשנה (מג.): אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה, אפי' שומרת יבם, ואפי' שמע שמת אחיו במלחמה - חוזר ובא לו.. ואלו שאינן חוזרין:.. המחזיר את גרושתו, אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתין - לא היה חוזר.

מעכשיו לא נפטר מהמלחמה[57].

יג. הבונה והנוטע בית וכרם בחו"ל לא חוזר, וכן שותפים שנטעו כרם או בנו בית לא חוזרים[58].

---

57). רמב"ם שם והוא מהירושלמי (ח, ו). אלא שלא מבואר מה הדין אם לא אמר מעכשיו ולאחר יב' חודש אלא אמר רק לאחר יב' חודש. והרדב"ז על הרמב"ם כתב: וכיון שאמר לה מעכשיו מאותה שעה היא מקודשת אלא שלא נגמרו עד שיגיע הזמן אשר קבע. ומשמע שאם לא אמר לה מעכשיו אפילו הגיע זמן והוא בתוך המלחמה אינו חוזר שהרי קדמה המלחמה לחלות הקדושין וכבר ידעת שכל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי. וכ"כ קורבן העדה על הירושלמי, וז"ל: אבל אם לא אמר מעכשיו דה"ל כאלו אירסה בהיותו במלחמה אינו חוזר דלאו כל הימנו לארס אשה במלחמה כדי שיחזור.

58). ירושלמי (ח, ד): יכול הבונה בית בחוצה לארץ יהא חוזר תלמוד לומר ולא חנכו. את שמצוה לחנכו יצא זה שאינו מצוה לחנכו. וכן גבי כרם (הל' ה): יכול הנוטע כרם בחוצה לארץ יהא חוזר ת"ל ולא חללו. את שמצוה לחללו יצא זה שאין מצוה לחללו. וכ"פ הרמב"ם (ז, יד): וכל הבונה בית או נוטע כרם בחוצה לארץ, אינו חוזר עליהן. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ט סי' מא) שהביא שבספר מעיל שמואל תמה למה לא כתב הרמב"ם הנושא אישה בחו"ל. ודחה דבריו וכתב שהנושא אישה בחו"ל לא חייב במלחמה, כי אין גוף האישה בחו"ל, וכרם ובית הוא גופו בחו"ל, אבל אישה יכולה לצאת משם, ואין הנישואין שם עבירה אלא מצווה. ופשוט.

ומ"ש ששותפים חייבים. כן איתא בגמ' (סוטה מג:) גבי כרם: אמר רב פפא, זאת אומרת: כרם של שני שותפין - אין חוזרין עליו מערכי המלחמה. ומאי שנא מחמשה אחין ומת אחד מהן במלחמה דכולן חוזרין? התם כל חד וחד קרינא ביה אשתו, הכא כל חד וחד לא קרינא ביה, כרמו. וכ"פ הרמב"ם (ז, ו). ונראה שה"ה לגבי בית. שאין סברא לחלק בין כרם לבית. שהגמ' חילקה בין כרם לאישה שכל אחד אולי תהיה אשתו. אבל לגבי בית הוא כמו כרם שממש שותפים בו. ולכן בית של שותפים לא פוטר מלצאת למלחמה. אמנם ראיתי שהכס"מ (ז, ו) כתב שהרמב"ם למד שבית גזול לא פוטר מכרם, ותמה שא"כ למה לא חייב הרמב"ם בית של שותפים וילמד מכרם, וכתב שיש הבדל בלימוד בין כרם לבית וכן שמסברא בית של שותפים יש לכל אחד את חלקו המסויים לו, אבל כרם הוא של שניהם ומתחלקים לגמרי. ולכן בית של שותפים פוטר מהמלחמה. ואינו נראה

יד. מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, וכן זקן ומי שאין בו כוח בגופו להילחם אע"פ שאינו פוחד בלבו פטור מלצאת למלחמה, ולא צריך שיתפחד לבו הרבה מאוד, אלא אפי' פחד ברמה שיקשה עליו את הלחימה פטור[59].

שבגמ' אמרו שיש סברא רק לחלק בן כרם לאשה, אבל לא לבית. ומה שלא הוזכר ברמב"ם כי דרכו להזכיר רק מה שמפורש בחז"ל. (ומ"ש גזל למרות שלא הוזכר בש"ס אפשר שהבין כן מהעיקרון שרק הנושא אישה בכשרות והבונה בית בכשרות ולא הגוזל וכן הנוטע כרם שלא בכלאים ולא בגזל. ולכן לא צריך לימוד מיוחד לחייב הגוזל בית אלא רק דברים של מצווה וכמו שבית בחו"ל לא פוטר). וכן מצאתי שמבואר בירושלמי (סוטה ח, ו) שבית של שותפים לא פוטר מהמלחמה, שאיתא: אפי' שומרת יבם לחמשה אחים. ודכוותה אפילו בית אחד לחמשה אחין? תמן אין כל אחד ואחד ראוי לישב בו. ברם הכא כל אחד ואחד ראוי לייבם. ע"כ. נמצא מפורש שבית של שותפים לא פוטר מהמלחמה, ושלא כדברי הכס"מ. אח"כ ראיתי שהעיר מהירו' בערוך השולחן (מלכים עו, יח) ולא תירץ.

59). במשנה (סוטה מד.) נחלקו ר"ע ור' יוסי הגלילי ,לדעת ריה"ג זה הירא מעבירות שבידו ולדעת ר"ע כמשמעו שאין יכול לעמוד במלחמה ולראות חרב שלופה. ופסק הרמב"ם (ז, טו) כר"ע. ומה שהוספנו אף מי שאין כוח בגופו, הוא פשוט. וכן איתא בהגמ"י (על הרמב"ם שם אות ב): בסיפרי תניא ר"י הגלילי אומר הירא בן מ' שנה פירוש תש כח. ופשוט הוא. ובספרי יש גורסים בעל מום, ויש גורסים בן מ'. ונראה שהכל לפי העניין. ומי שיכול להלחם יצא להלחם, ומי שכבר אין בו כוח לא יצא. וע"ל בהערה 63.

ומהספרי (דברים פיסקא קצב) נראה שרק מי שממש מפחד נקרא הירא ורך הלבב, אבל לא כל הירא, שאיתא בספרי: וכולם היו צריכים להביא עדותם חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתת קול ליעוז קרנים ונבהל רואה שימוט סייפים "ומים יורדים בין ברכיו". ע"כ. ומשמע שרק ירא ורך הלבב כזה נקרא ירא ורך הלבב. אומנם אינו כן, שזה הספרי הוא רק לפי ר' יוסי שאומר שירא ורך הלבב הוא מי שירא מעבירות שבידו, ולכך רק ירא ורך הלבב ממש פטור. אבל לפי ר"ע כל ירא ורך הלבב פטור. וכן נראה מהגמ', שבגמ' (סוטה מד:) איתא: מאן תנא להא דתנו רבנן: שמע קול קרנות והרתיע, הגפת תריסין והרתיע, צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו - חוזר, כמאן? לימא, רבי עקיבא היא ולא רבי יוסי הגלילי! בהא אפי' ר' יוסי הגלילי מודה, משום דכתיב: ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. ע"כ. והיינו שמי שפוטר את מי

טו. נשים לא יוצאת להילחם, אבל מספקות הם מים ומזון, ועושות את העבודות השייכות לנשים[60].

שנבהל ממש הוא ר"י, אבל לפי ר"ע אפי' לא נבהל כל כך פטור.

60). במשנה (סוטה מד:) שנינו: במלחמת מצווה הכל חייבים אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. ונראה שנשים הם בכלל מצוות הכיבוש והמלחמה. או שאפשר לפרש שכיון שהחתן יוצא להילחם, גם הכלה יוצאת לביתה. אבל לא שיוצאת לעזור במלחמה. ובגמ' (יבמות סה:) אמרו איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש. והחינוך במצוות המלחמה (תקכה-תקכז, תרג) כתב שהם נוהגים רק בזכרים. והמנ"ח (צג, תכה, תקכה, תקכז, תרג, תרד) הוכיח מהמשנה שנשים חייבות שאפי' כלה מחופתה יוצאת. והרש"ש על המשנה כתב: במשנה בד"א כו' אפילו כו' וכלה מחופתה. משמע דגם נשים יוצאות למלחמה וחדוש הוא. ואולי אינן יוצאות אלא לבשל ולאפות וכדומה לצורך הגברים אנשי המלחמה. וכ"כ התפא"י: וכלה מחופתה אשה לאו בת מלחמה, רק לספק מזון ולתקן הדרכים אף היא יוצאת. ובספר אור ההלכה (המלחמה פ"ג) הביא את הרש"ש והתפא"י וכתב שמבלי משים תירצו את קושית המנ"ח על החינוך. שהם פטורות ממלחמה וחייבות בסיפוק צורכי המלחמה. ועי' בספר מרחשת (ח"א סי' כב אות ב). והביא שם באור ההלכה את הרדב"ז (מלכים ז, ד) שכתב גם: וכי דרך הנשים לעשות מלחמה דקתני וכלה מחופתה והא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה וי"ל דה"ק כיון דחתן יוצא מחדרו כלה יוצאה מחופתה שאינה נוהגת ימי חופה ואפשר דבמלחמת מצוה הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן וכן המנהג היום בערביות. ועוד הביא שכ"כ בשו"ת דברי יששכר (סי' קמט) שכלה מחופתה הכוונה שכיון שהחתן הולך להלחם הכלה הולכת לבית, ולא שהולכת למלחמה. וכתב עוד בלאור ההלכה: נראים הדברים, שכך הבין אף האברבנאל. בפירושו לתורה (פר' שופטים) כתב: "... אבל במלחמת חובה יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה ולא ימנעו מלכת אל המלחמה כי אם הנשים והטף". הרי, שב"דיבור אחד" הביא יציאת הכלה מחופתה ושלילת הנשים ממלחמה. וכתב עוד: מקור קדום לפטור נשים ממלחמה (תשובות הגאונים ליק תרכד): "כתב רבנו סעדיה גאון ז"ל: שלשים מצות הן שהאנשים חייבים והנשים פטורות... וה"ר יצחק בן גיאות כתב פירושן, ואלו הן:... ויוצא צבא כל זכר". עכ"ל. וכן הרמב"ם (בהקדמה למניין המצוות) כתב: וידוע שאין הנשים דנות ולא מעידות (עדות רפ"ט) ולא מקריבות קרבן בידיהן ולא נלחמות במלחמת רשות. וכל מצוה שהיא תלויה בבית דין או בעדים או בעבודה או במלחמת רשות לא אצטרך שאומר בה וזאת אין הנשים חייבות בה. ע"כ. והיינו שנראה שפטורות רק ממלחמת רשות. ואולי אפשר שכתב כן בניגוד להצלת ישראל מיד צר. שאם אין ברירה והגויים

טז. אין פטור לת"ח מלצאת לצבא. אבל נראה שבמקום שיש מספיק אנשים בצבא ומראש לא גייסו את כולם, חלק מהת"ח המורים הלכות לציבור לא יצאו לצבא[61].

הורגים בנו. אפי' איש וכל מי שיש בו הכוח צריך לתפוס נשק ולהילחם.

אבל לגבי לאחוז בכלי נשק ולהילחם ודאי שלא שייך לנשים, וכן אמרו בגמ' (נזיר נט.): רבי אליעזר בן יעקב אומר: מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה? ת"ל: לא יהיה כלי גבר על אשה. וכן איתא במדרש משלי (לא, לח): ידיה שלחה בכישור. זו יעל שלא הרגה את סיסרא בכלי זיין, אלא ביתד בכח ידיה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין, לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה. ונראה שכן יש לפרש את הגאונים והחינוך שפטרו נשים מהמלחמה ממש. והאחרונים שחייבו, חייבו בסיפוק מים ומזון וצריכים שדרך אישה לדאוג להם. לכאורה במלחמת ישראל מיד צר. והוסיף אבי מורי: צריך להעיר שאם אכן נזקקים להם גם למלחמה ממש בודאי צריך לגייס אותם, ואין זה מדין מלחמת מצוה אלא מדין לא תעמוד על דם רעך דרבים וכמ"ש הציץ אליעזר ולא אומרים חייך קודמים לחיי חבריך (לדוגמא כשגוש עציון היה נצור בתש"ח ויש אשה שיכולה לירות בנשק, האם נאמר שאסור לה "לא ילבש" דוחה פיקו"נ?).

61). בגמ' לא מצינו פטור לת"ח מלצאת למלחמה. רק מצינו שפטורים מעבודות הנעשות לצורך הגנת העיר מלסטים (ב"ב ז:). אבל אין בכך בכדי לפטורם ממלחמה. שמלחמה זה דין אחר מסכנה, שמלחמת הרשות היא לא מפני סכנה, וכן מלחמת מצווה היא כדי לכבוש הארץ שחייבים בזה כולם, או להציל ישראל שכולם חייבים להציל אחד את השני, גם אם לו לא יגיע סכנה, אבל לסטים זה סיפור אחר. (ואפשר לומר עוד סברא לחלק שרק בלסטים שאחד ינזק, זה לא יהיה הת"ח שתורתו תגן לו. אבל כשכולם נזקים אין מידת הדין מבחינה בין צדיק לרשע כמבואר בב"ק (ס.) ואפי' מבואר שם שניזוקים הצדיקים תחילה) ואדרבה כל ישראל היו הלוחמים וגם בני תורה. שהמושג שרי אלפים ושרי מאות הוא מושג שמוזכר גם במינוי השופטים (שמות יח, כה). וגם ביציאה למלחמה (במדבר לא, מח). ונראה שהם היו אותם אנשים. שהבני תורה הם אלו שנלחמו. וכן מצינו שהמלאך הוכיח את יהושע על כך שלא עסקו בתורה בלילה אחרי היום שנלחמו (מגילה ג. ורש"י שם) וזה מבואר שאותם אלו שנלחמו הם אלו שעסקו בתורה. וכן דוד נלחם כדמצינו בכל התנ"ך, ויהושע ג"כ נלחם במלחמת עמלק (ועי' בתמורה טז. שיהושע ידע את כל ההלכות שמשה ידע ולא הניח כלום שלא למד). ונראה פשוט שת"ח היו בצבא ואין לפוטרם מכך. וכן מצאתי בתנא דבי אליהו רבה (פרשה יא) שאיתא: מכאן אמרו ארבעים אלף מישראל שנתקבצו ויצאו למלחמה ויש

ביניהן זוג אחד של תלמידי חכמים דומה שהוא מסרם בידן, שנאמר מגן אם יראה ורומח. והיינו שמבואר שיוצאים ת"ח לצבא ובזכותם מנצחים. והאריך כאן קצת בכמה מקורות שהביאו לפטור ת"ח, והשיב עליהם. אבל בלהביא מקורות בעד אין להאריך, כי כיון שלא מצינו שפטרו אותם הם חייבים.

שמצינו שאסא לקח את הת"ח לעבוד במלחמה. וחז"ל הביאו על כך ביקורת, שאיתא בסוטה (י.) על אסא: רק לעת זקנתו חלה את רגליו.. דרש רבא: מפני מה נענש אסא? מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר: והמלך אסא השמיע את כל יהודה. אין נקי - מאי אין נקי? אמר רב יהודה אמר רב: אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אומנם אינו דומה כלל, שבאסא כתוב (מלכים ב. טו, כב) והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא ויבן בם המלך אסא את גבע בנימן ואת המצפה וזה לא היה ממש להלחם, אלא לצורך בניית העיר. ומזה ת"ח פטורים, אבל אין להוכיח מכאן לגבי עצם המלחמה. ויש המוכיחים ממדרש דומה שאיתא בנדרים (לב.): אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר: וירק את חניכיו ילידי ביתו. ואפשר לתרץ על כך שהיו באמצע ללמוד וכמו שנבאר לקמן שבאמצע הלימוד לא מפסיקים אותם. או שהיה לו לוחמים אחרים (שחז"ל שם אומרים שזה אליעזר, והיה לו אחרים). ועוד אפשר להגיד שהוא מדרש ואין למדים ממנו (כמ"ש בירושלמי (חגיגה א, ח) שאין למדין מין האגדות).

ויש המביאים את מדרש חז"ל על "אלף למטה" שאלף נלחמים ואלף לומדים. ולא מצאתי כן בחז"ל, רק מצאתי שאיתא בבמדב"ר (פרשה כב סימן ב פרשת מטות): י"ב אלף משמרים את כליהם עליהם נאמר שניך כעדר הקצובות שכולם מתאימות וי"ב אלף לתפלה. וכן איתא בתנחומא ובעוד מדרשים. וגם זה אינו הוכחה שנבטל חצי מהעם מהמלחמה כדי להתפלל, אלא כיון שלא היה צריך את כל העם למלחמה השאירו גם אנשים שיתפללו. וכן רוב העם נשאר במחנה ולא עשה כלום. אבל במלחמה שצריך את כל עמ"י. ודאי שאין פטור למי שנשאר להתפלל או ללמוד. אח"כ מצאתי בספרי (במדבר פיסקא קנז) שמשם מוכח שחייבים, שאיתא: ר' עקיבא אומר אלף למטה אלף למטה שנים עשר אלף מה ת"ל לכל מטות ישראל תשלחו לצבא להביא את שבטו של לוי.

ובגמ' סנהדרין (מט.) איתא: א"ל עמשא מורד במלכות הוה, דכתיב ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויוחר וגו'. אמר ליה: עמשא אכין ורקין דרש, אשכחינהו דפתיח להו במסכתא; אמר: כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו

יז. צא ולמד כמה חשוב לקב"ה שאדם ישמח מביתו שבנה, ומעצו שנטע, ומאישה שלקחה. שנפטרו מהמלחמה. והכהן אף מזהיר אותם שלא יצאו

יומת, יכול אפילו לדברי תורה - תלמוד לומר, רק חזק ואמץ. ע"כ. ונמצא דלא היה לעמשא להזעיק את עמ"י להילחם בשבע בן בכרי שמרד בדוד וסיכן את מלכות דוד, כי היו באמצע ללמוד. ובקרן אורה (סוטה מד:) כתב: ומשמע הכא דבמלחמת מצוה הכל יוצאין, ואפי' ת"ח צריכין ליבטל מלימודן. וא"כ יש לדקדק מהא דשבע בן בכרי דאמרינן בסנהדרין (מ"ט ע"א) דעמשא דריש אכין ורקין ואשכח לרבנן דפתחי במסכתא. והא התם הוי מלחמת מצוה משונא הבא עליהם, ואפילו ת"ח צריכין לצאת. וצ"ל דעיקר מרד שבע בן בכרי היה בכבוד מלכות. וזו לא בכלל מלחמת מצוה הוא. ע"כ. נמצא דלפי הקרן אורה ת"ח פטור ממלחמת רשות. ורק במלחמת מצוה הוא חייב. אומנם נראה שגמ' זו היא הוכחה לכך שת"ח היו בצבא. שבגמ' מבואר שהלך לגייס את הת"ח וכיון שהיו באמצע ללמוד לא הפריע להם, אבל הוא גייס אותם אחר שגמרו את המסכתא. ורק מכיון שלא היה דחוף לגייסם מיד כשאמר לו המלך לא גייסם. אבל וודאי שת"ח הם בצבא. ורק במלחמת רשות ממתינים לת"ח עד שיגמרו את העניין שעסוקים בו (שפעם היה רק כמה בתי מדרשות. ובבית מדרש כולם היו לומדים ביחד. מה שלא מצוי היום, ואין נפק"מ היום לדין שלהמתין עד שיגמרו את הסוגיא).

עוד נוהגים להביא את דברי הרמב"ם לפטור ת"ח. שהרמב"ם (שמיטה ויובל יג, יב) כתב: ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את י"י לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברך י"י חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך.

וראיתי שבשו"ת יבי"א (ח"ח או"ח סי' נד אות ד) הביא מכאן לפטור גם מכיבוש הארץ. וצ"ע מנין לרמב"ם כן. ולמה לא כתב כן בהל' מלחמה. ונראה שרק עצה טובה אמר. שכיון שכאשר יש מספיק אנשים בצבא, שבט לוי לא יוצא. אבל אם אין מספיק אנשים, ואפי' אין פקו"נ אבל צריך עוד אנשים, חייבים הת"ח. ואף במקום שנפטרים מי שנטע כרם ובנה בית ונשא אישה, הת"ח חייבים. ורק אם צריכים כמה אלפים, לא יגייסו את הת"ח המורים הלכות לציבור. וודאי שאין הכוונה לכל לומד תורה, וכמו שנוהגים לומר היום. אלא למי שמורה הלכות לציבור וכמ"ש הרמב"ם. וע"ע בספר לאור ההלכה (המלחמה פ"ג) לגבי כהנים ולוים בצבא.

לצבא. ומזה ילמד אדם לכל מעשיו וידע שחשוב לבורא מעשיו הפשוטים של האדם גם הגשמיים. ורוצה הקב"ה בטובתו ובהנאתו הפשוטה של כל יהודי. ובתנאי שהכל יעשה בקדושה וע"פ ההלכה (ולכן מי שבנה בחו"ל או נשא אישה שלא הוגנות לו חייב). ויודה לבורא עולם על ביתו ועל כרמו ועל אישתו ועל כל מעשיו תמיד. ובזה יהיה כל מעשיו תמיד מכוונים לפני בורא עולם[62].

---

62). בספרות הוזכרו עוד כמה פטורים שלא הזכרתי להלכה, והיזכירום במקורות. והביא אותם כאן לדון בהם.

א] בעל מום. בספרי (דברים פיסקא קצ) איתא: רבי יוסי הגלילי אומר מנין שלא יצא למלחמה עד שיהו לו ידים ורגלים ועינים ושנים תלמוד לומר לא תחוס עינך נפש בנפש וג' כי תצא למלחמה. ע"כ. ולא מצינו שהביאו כן, לא במשנה ולא בגמ' ולא בפוסקים. ונראה משום שריה"ג לשיטתו שסובר שצריך שלא יהיה בידו עבירות (עי' במשנה סוטה מד.) והיינו שסובר שצריך שהוא יהיה שלם גם גשמית וגם רוחנית, ואם יש חיסרון הוא פטור, אבל אין דעת ר"ע כך, ולא פוסקים כן. אא"כ אין רגל או יד, שהוא לא יכול להלחם כי אנוס הוא. וע"ע בספרי (דברים פיסקא קצז) הירא ורך הלבב שהוא בעל מום או שהוא בן מ'. והגמ"י (מלכים ז, ב) גרס בן מ'. ובכל מקרה אפשר לפרש שהוא בעל מום ביד או רגל שנהיה אנוס. ובמנ"ח (סוף תקכז) הביא את הספרי וכתב: והר"מ השמיט זה ולא ידעתי למה.

ב] גיל היוצא לצבא. רש"י (במדבר א, ג) כתב: כל יצא צבא - מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים. וכ"כ עוד רש"י (שמות ל, יד. ודברים ב, טז). ובשפטי חכמים (שמות ל, יד) כתב שהדין כן גם במלחמת מצוה וגם במלחמת רשות. אומנם הרמב"ן (במדבר א, ג) הביא את רש"י. וכתב שאפשר להסביר אחרת שמנו את מעל עשרים לא בגלל שרק הם יוצאים לצבא, אלא שלא מונים את הנערים, ואין זה המניין לצבא. ע"ש. וברמב"ם ובגמ' לא מוזכר דין כזה כלל. ולכן לא הבאנו כן.

וכן גיל הזקנה כתוב בספרי (דברים פיסקא קצז) רבי עקיבה אומר הירא ורך הלבב כמשמעו רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב שהוא בעל מום /בן מ'/. וכ"כ ההגמ"י (ז, ב): ובסיפרי תניא ר"י הגלילי אומר הירא בן מ' שנה פירוש תש כח. ונראה מפירושו שהכוונה שאם הוא תש כח, ולא שכל גיל ארבעים פטור. וראיתי שבילקוט שמעוני (פרשת שופטים רמז תתקכג) הגירסא היא כאשר הביא ההגמ"י בשם ר"י הגללי ולא בשם ר"ע. ובמלבי"ם (דברים כ, ח) כתב: ומ"ש ורך הלבב בן מ"ם צ"ל בן סמ"ך. והיינו שנראה שמקורו ממנין עמ"י שמנו עד גיל ששים, וכמו

שלמד רש"י לגיל עשרים. וכן ראיתי שכתב בספר לאור ההלכה (המלחמה פ"ג). והביא שם פירש מהזית רענן (על הילקוט שמעוני) שבן ארבעים. הכוונה שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות ארבעים. ולא הביא הרמב"ם והגמ' הלכה זאת. ולכן לא הבאנו גם. וכן מהגמ"י משמע שזה רק למי שתש כח. ומהזית רענן מתבאר שזה רק דעת ר"י הגלילי. והוסיף אבי מורי: ויש להוסיף שאברהם אבינו ומשה רבינו ויהושע ועתניאל בן קנז ודוד המלך ויואב נלחמו מעל גיל ארבעים.

ג] כה"ג. בספר עלי תמר (על הירושלמי סוטה ח, ז) כתב: אלמנה לכה"ג. בספר שושנים לדוד העיר ע"ז, כתב הבית דוד מהכא נראה שגם כ"ג היה יוצא למלחמה, ואין לתמוה ע"ז דמוטב שיהיו עמהם בעלי זכיות הרבה וכו'. וטעות הוא בידו דלא מצינו בשום מקום שכה"ג היה יוצא למלחמה אפילו במלחמת מצוה כ"ש במלחמת רשות. ועוד דא"כ מה צורך במשוח מלחמה וכי זהו כבודו של כה"ג שבפניו ינהג אחר שררה ולמה לא ידבר הוא אל העם, אלא הכא לא בכ"ג ממש עסקינין אלא בכהן משוח מלחמה מיירי שמוזהר ג"כ על אלמנה וכו'. ועוד כ"ג המשמש אינו יוצא למלחמה כמ"ש הרמב"ם בהלכות כלי מקדש פ"ה ה"ז, שאינו זז מירושלים לעולם וכו' עיין שם... ומעתה יש להעיר מהספרי מטות מפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר, לפי שהלך פנחס לנקום נקמת אבי אמו, וכ"ה בבבלי בדף מ"ג. מבואר מכאן שני דברים א) שכה"ג יוצא למלחמה, ב) שכה"ג יוצא ממחנה ישראל לצרכי מלחמה. וכ"ה במקרא שם ויצאו משה ואלעזר הכהן לקראתם אל מחוץ למחנה. והנה בנוגע לכה"ג שיוצא למלחמה י"ל שיוצא בתור משוח מלחמה אבל לא ביחד עם המשוח מלחמה כמ"ש הש"ל בכל אופן הרי מצינו שכה"ג יוצא למלחמה. ומעתה י"ל אף ביחד עם משוח מלחמה ואין זו קושיא שאין זה כבודו שהמשוח מלחמה ינהוג שררה בפניו שמאחר שזהו תפקידו בתור משוח מלחמה לא מתמעט כבודו של כה"ג בזה. עכ"ל. והיינו שנראה למסקנה שכה"ג יוצא אם צריך אותו ואין לו דין מיוחד אלא הכל לפי העניין.

ד] וע"ע בספר אור ההלכה (המלחמה פ"ג) שהביא עוד הסתפקויות.

פרק ו' - התנהלות המחנה

א. נצטווינו בעת צאתנו לקרב להריע בחצוצרות למען ניזכר לפני ה' אלוהינו ויושיע אותנו מהאויבים[63]. ומצווה זאת היא שהכהנים יתקעו

63). בתורה (במדבר י, ט) כתוב: וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם ורעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם. ונראה שהכוונה שבשעת היציאה לקרב מריעים בחצוצרות. וכן מצינו שעשו במלחמות ישראל. שכן עשו במלחמת מדיין וכמ"ש (במדבר לא, ו): "וישלח אותם משה אלף למטה לצבא.. וכלי הקודש וחצצרות התרועה בידו". וכן במלחמה של אביה מול ירבעם (דבה"י ב. יג, יב), כשאביה מדבר אל העם לקראת המלחמה ואומר שהקדושה נמצאת אצל שבט יהודה, הוא אומר: "והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה להריע עליכם".

וכ"נ דעת הרמב"ן (חידושיו לתענית טו.) שתוקעים ביציאה למלחמה, שהוא הקשה למה מצינו שבתענית תוקעים בשופר, וכתב וז"ל: ולפי זה יש לי לדחוק ולומר דחצוצרות ליתנהו בגבולין אלא בשעת מלחמה דכתיב כי תבואו מלחמה, "חצוצרות בכנופיא דכל ישראל כתיב". עכ"ל. אלא שמהמשך דבריו נראה שדעתו שגם בבית כנסת תוקעים בחצוצרות בעת מלחמה. שאחר כן כתב: בגבולין בשעת מלחמה בחצוצרות בלבד תוקעין ומתפללין כסדר התעניות.

ומבואר בספרי במדבר (פיסקא עו) שזה נוהג בכל מלחמה שז"ל הספרי: כי תבאו מלחמה בארצכם במשמע בין שאתם יוצאים עליהם ובין שהם באים עליכם. וביתר

ביאור בספרי זוטא (על הפסוק) שז״ל הספרי: על הצר הצורר אתכם, אין במשמע אלא אם הלכת אצלם הריע ומניין אם באו עליך הריע אמ׳ על הצר הצורר אתכם והרעתם. או מה לימד בחוצה לארץ מקום המלחמה הריע יכול אף בארץ כן ת״ל בארצכם והרעתם. וראיתי ברמב״ן (שם) שכתב גבי האם תוקעים בשופר או חצוצרות, וז״ל: ובפ׳ משוח מלחמה גבי מלחמת מדין דריש וחצוצרות התרועה בידו אלו השופרות, ולא ידעתי אם שלא דקדקו בלשונם או שאין חצוצרות אלא במלחמת אויבים הצרים עליהם בארץ כדכתיב בארצכם על הצר הצורר אתכם דלמה להם לפרש אלו השופרות אלא לכך. עכ״ל. ובספרי מבואר שלא כן. ואדרבה נראה שלספרי היה ברור שבחו״ל תוקעים ורק שאל מנין שכן גם בארץ. ואף הרמב״ן לא קבע כן אלא כתב שלא ידע מה הסיבה. ונראה לסייע למ״ש שלא דקדקו בלשונם. שבגמ׳ (שבת לו. וסוכה לד.) אמרו שמשחרב בית המקדש השתנה שם החצוצרות לשופרות, ושם השופרות לחצוצורות. ולכן נראה שמ״ש אלו השופרות, הוא לפרש ללשון העם בזמן חז״ל מה הוא חצוצרות של התורה. אבל לא שהוא דין חדש.

ובמבואר שאין שופר אלא רק חצוצרות, שכן איתא בספרי זוטא (שם): בחצוצרות ולא בשופר. אומנם בגמ׳ (סוטה מג.) על מלחמת מדיין כתוב: וחצוצרות התרועה אלו השופרות. והרמב״ן (שהבאנו לעיל) תמה על כך, וע״ל שתירצנו שהשתנה שם החצוצרות. ועי׳ במהרש״א (על הגמ׳) שכתב: חצוצרות התרועה אלו השופרות לא ידענא פירושו דהא ודאי חצוצרות ממש והן של כסף היו להם במלחמה כדכתיב וכי תבואו מלחמה גו׳ והרעותם בחצוצרות וגו. ע״כ. ואולי נראה לומר שהיו פעמים תוקעים בשופר במחנה, ורק ביציאה לקרב תוקעים בחצוצרות. שבשופר היו תוקעים במחנה כדין צרה שבאה על הציבור שתוקעים בה בשופר. וכ״נ מבואר ממלחמת יריחו (פ״ו) ואין לומר שביריחו תקעו כי כך ציווה הקב״ה. שהרי רואים שכך עשו אהוד (שופטים ג, כז) וכן עשה גדעון (ו, לד) וכן עשה שאול (ש״א יג, ג). ואולי יש לחלק שהתקיעה הייתה לקריאה למלחמה ולא כדי להיזכר לפני ה׳ ודרך תפילה. וכמו שמצינו בתנ״ך פעמים רבות שקול שופר הוא דרך להריע לעם שיש מלחמה (עי׳ ירמיה ד, ה. ו, א, יז. מב, יד. נא, כז. יחזקאל פרק לג. הושע ה, ח. יואל ב, א. עמוס ב, ב. ג, ו. צפניה א, טז. נחמיה ד, יב.). ועי׳ בספר חשמונאים (א, פ״ג) ויבואו למצפה מול ירושלים, כי לפנים בישראל מקום תפילה היה שם. ויצומו ביום ההוא, וילבשו שק, ואפר שמו על ראשיהם, ואת בגדיהם קרעו... ויביאו את בגדי הכהונה ואת הביכורים ואת המעשרות. ויבואו הנזירים אשר מילאו את ימי נזרם ויזעקו השמימה לה׳... הן מקדשך נרמס ונטמא, וכוהניך נרדפו על צואר... איכה נוכל לעמוד בפניהם ללא תשועתך כהרף עין! ויתקעו בשופרות - ובחצוצרות הריעו. ואחר כן שם יהודה עליהם שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמישים ושרי

בחצוצרות[64]. וצריך שיהיה לפחות שתי חצוצרות ואפשר להוסיף עד מאה

עשרות...ע"כ. והיינו שתקעו בשופר במחנה. והוסיפו גם חצוצרות כי היה ולא כי כך צריך. ומ"מ אין להוכיח להלכה מספר חשמונאים (והוסיף אבי מורי: אף שהמחבר נראה שהיה ירא שמים וכותב לפי תומו אולי לא דק ועוד שרגליים לדבר שהיא צדוקי שהרי לא מזכיר את נס פח השמן ורק את נס המלחמה).

64). בפרשה על החצוצרות אחרי שכתוב שקוראים לעם בנדודים במדבר עם חצוצרות כתוב: ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרת והיו לכם לחוקת עולם לדרתיכם. וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם ורעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם. ע"כ. והיינו שנראה שבני אהרן ניצטוו על החצוצרות במדבר, אבל כיון שכתוב והיו לכם לחוקת עולם מתבאר שהכהנים עושים כן גם במלחמה. וכן מצינו במלחמת ירבעם ואביה (דברי הימים ב. יג, יד) שהכהנים הם אלו שתקעו. שכתוב במלחמתם: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו לה' והכהנים מחצרים בחצצרות. וכ"כ החינוך (מצווה שפד): ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, בכהנים שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות, וכענין שכתוב בהן במסע המחנות [שם, ח'] ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות. ושמא תאמר לא היו תוקעין הם על הקרבן אלא הלוים [מפני שהן ככלי ניגון], אינו כן, שהרי בפירוש אמרו במסכת תמיד פרק שביעי [מ"ג] נתנו לו יין לנסך, הסגן עומד על הקרן והסודרין בידו, ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות בידם תקעו והריעו ותקעו. הרי נתבאר שעל ידי כהנים נעשית מצוה זו. עכ"ל. אלא שנראה מדבריו שהוא לא מדבר אלא על הקורבן, ושרק בזה חובה לכהנים. אלא שבסוף המצווה כתב: ואם עברו על זה הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן, וכן אם לא תקעו בעת הצרה, ביטלו עשה זה. ע"כ. והיינו שהכהנים צריכים לתקוע גם בעת צרה ומלחמה. וכ"כ המנחת חינוך (אות ב) וביאר שכן דעת הרמב"ם, וז"ל: והנה מצוה זו על הכהנים שנא' ובני אהרן וגו' ובהלכו' כה"מ כתב הר"מ בימי המועדים וכו' היו הכהנים תוקעים בחצוצרות וכו' ובפ"א מה' תענית לא כ' הר"מ דכהנים תוקעין וסמך עצמו על מה שכתב פ"ד תקעו בני אהרן וכו' אף ששם מיירי במקדש ע"ש בסוף מ"מ לענין זה נראה דאין חילוק כיון דהוא מ"ע על הכהנים כמ"ש בתורה בכל ענין הכהנים תוקעין. ע"כ. וצ"ע אם בדיעבד מתקיים על ידי ישראל.

עשרים[65]. ותוקעים תשר"ת תש"ת תר"ת שלוש פעמים[66].

---

65). מיעוט חצוצרות שתים. וכן במשנה בערכין (יג.) איתא: אין פוחתין משתי חצוצרות מתשעה כינורות ומוסיפין עד עולם. ובגמ' (ע"ב): משתי חצוצרות ומוסיפין וכו'. ועד כמה? אמר רב הונא, ואמרי לה אמר רב זבדי אמר רב הונא: עד מאה ועשרים, שנאמר: ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצוצרות. וכתב תוס' (ד"ה ומוספין. נמצא על ע"א): ואמר רבי דהא ודאי פשיטא שיוכלו להוסיף עד העולם אלא בעי עד כמה יהא הידור מצוה וא"צ לחפש יותר אחר כהנים אמר רב הונא עד ק"כ דהא אשכחן בקרא (דה"ב ה) שחפשו אחרי ק"כ כהנים לתקוע בחצוצרות ולא יותר אי נמי דהא פשיטא דאין מוסיפין עד העולם שאם יוסיפו יותר עירבוב קלא אמר רב הונא עד ק"כ כהנים יכול להוסיף דהא אשכחנא בקרא דלא חיישינן לעירבוב קלא. ע"כ. והיינו שיש ספק אם אפשר להוסיף יותר מ120. והמנחת חינוך (שפד, ג) הביא את התוס' וכתב: והר"מ בהל' כה"מ (ג, ד) מביא סתם אין מוסיפין על ק"ך ואינו מבואר אם הוא לעכב ונ"מ גם כן בעת צרה אפשר דאסור יותר מק"ך וצ"ע. עכ"ל. ואני כתבתי שאפשר להוסיף עד 120. ואפשר שמותר גם יותר, אבל כיון שאינו מצוי יותר ממאה ועשרים לא ירדתי לפסוק כאחד מתירוצי התוס'. ומהרמב"ם יותר משמע שא"א להוסיף יותר ממאה עשרים, וכן יותר פשוט. ועכ"פ לדינא צ"ע.

66). בגמ' ר"ה (לד.) הגמ' למדה מנין שבר"ה יש תקיעה לפני התרועה ותקיעה לאחריה. ולמדה כן מג"ש תרועה תרועה ממדבר. ויש לעיין אם יש ללמוד כן גם גבי מלחמה. שאפשר שיש לומר שכיון שמצינו ג"ש רק לר"ה, אין לומר כן גם גבי מלחמה. או שאמנם אין ללמוד מהג"ש של ר"ה אבל מבנין אב לומדים שכ"מ שנאמר תרועה וחצוצרות, צריך תקיעה לפניה ולאחריה. ומה שהיה צריך ג"ש לר"ה כי הוא בשופר. אבל כ"מ שנאמר תרועה וחצוצרות הוא בתקיעה לפניה. וכן נראה שאפשר ללמוד כן מהיקש שסמוכים הם דיני המדבר ודין תקיעה במלחמה, ותקיעתם שווה. ויותר מסתבר שלמדים בנין אב ממדבר וכן מהיקש. אח"כ מצאתי שמהגמ' מוכח כן. שבמשנה בסוכה (נג:) שנינו שיש על תמיד של שחר תשע תקיעות ועל תמיד של בין הערבים תשע תקיעות. ובגמ' מבואר שלמדו כן מהמדבר שכתוב ותקעתם תרועה וכו' כמו הלימוד של ר"ה. ונראה שלמדו כן מבנין אב לכל תקיעה בחצוצרות. או מהיקש לכל הכתוב בפרשה. ולכן ה"ה לגבי חצוצרות במלחמה שיש לתקוע תרועה עם תקיעה לפניה ולאחריה.

וראיה מהמשנה בסוכה שיש על תמיד תשע תקיעות דהיינו תקיעה תרועה ותקיעה שלוש פעמים, ולא רק שלוש דהיינו תקיעה תרועה ותקיעה. לכאו' הוא תמוה למה

ב. נצטווינו שלא לפחוד מאויבינו בצאתנו למלחמה ולבטוח בה' אלהינו[67].

ג. רשות ביד העם להוציא את הארון למלחמה ואף טוב לעשות כן, וארון זה הוא לא ארון הלוחות, אלא ארון אחר שהיה בו שברי הלוחות[68].

לעשות כן. והרי צריך לעשות רק פעם אחת תקיעה תרועה ותקיעה ומנין שיעשו אותם שלוש פעמים. ובר"ה שעושים כן, הוא משום שלומדים כן מפסוקים בר"ה (עי' ר"ה לד.), אבל מנין לומר כן גם גבי תמיד ולכן נראה לומר שלמדו בנין אב לכל התקיעות שיהיו שלושה פעמים וכמו שלמדו לתקיעה לפניה ולאחריה מבנין אב. אומנם במנחת חינוך (שפד, ח) כתב: והנה כמה תוקעים מבואר תר"ת נראה דזה מה"ת ע' בסוף ר"ה אבל מה שמבואר בר"מ פ"ז הל' ה דתוקעין תשע תקיעות היינו ג"פ תר"ת על כל פרק נראה דזה אינו מה"ת ורבנן תקנו כן כ"נ. עכ"ל. והיינו שהבין המנחת חינוך שהתקיעה תר"ת שלוש פעמים היא מדרבנן.

ומה שמבואר שתוקעים תש"ת תר"ת תשר"ת, ולא רק תקיעה שברים תרועה. הוא משום שיש ספק מה היא התרועה המוזכרת בתורה. אם היא תרועה או שברים או גם וגם דהיינו שברים ואח"כ תרועה, וכמ"ש בר"ה (לד.).

ויתר פרטי מצוות חצוצרות, הם לסוגיות קודשים. וכן לדיני תענית. שיש להסתפק בכהנים בעלי מומים עי' מנחת חינוך (שפד, ב). ואם תוקעים בכל יום במקדש עי' חינוך (שפד). וכיצד תוקעים בעת צרה. ואם בחצוצרות או שופר, במסכת תענית (החל מדף טו.). וכיצד עושים החצוצרות במסכת מנחות (כח.). ועוד, ואכמ"ל.

67). שנאמר (דברים כ, א) כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה' אליהך עמך המעלך מארץ מצרים. וכ"פ הרמב"ם (ז, טו) מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם, ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו, ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם. וכן הוא בחינוך (תקכה).

68). במלחמת מדיין כתוב (במדבר לא, ו): וישלח אתם משה אלף למטה לצבא

אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו. ובגמ' (סוטה מג.) אמרו וכלי הקודש זה ארון. וכן מצינו במלחמות של יואב שאמר אוריה לדוד (ש"ב יא, יא) "הארון וישראל ויהודה ישבים בסוכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חונים". וכן ממה שנביא לקמן בהערה 75 שמ"ש בתורה באיסור כניסה לבעל קרי למחנה המלחמה, שהוא דין על מחנה שכינה ולויה. משמע שהדין כן כי הארון הולך עמהם. וכן הוא לשון הרמב"ן שם (והבאתי את לשונו המלא בהערה שם) "כאשר יהיה הארון עמהם שם". וכן לשון הרמב"ם (ו, טו) גם באותו עניין הוא: "ובין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון". ומשמע שלפעמיים יש עמהם ארון. וכן מצינו שעשו במלחמה בפלישתים בימי עלי שהביאו את הארון (ש"א פ"ד). וכן מצינו שרצו לעשות שדוד ברח מאבשלום וצדוק הביא לו את הארון אליו (ש"ב טו, כו). ואעפ"כ לא תמיד היו עושים כן. וכמו שמתבאר במלחמה עם פלשתים שאמרו פלשתים שלא היה כן כתמול שלשום. וכן לשון הרמב"ם והרמב"ן שפעמיים שיהיה הארון. אח"כ מצאתי שאולי כן כוונת הספרי (במדבר פיסקא קנז) שאיתא: וכלי הקודש, זה ארון שנאמ' ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו (במדבר ד כ): וחצוצרות התרועה בידו, אין ידו אלא רשותו שנאמר ויקח את כל ארצו מידו. ונראה שהכוונה שרק רשות בידו. אומנם אפשר להסביר שרשותו הכוונה שהוא אחראי עליהם, ולאו דווקא שממש הוא מחזיק אותם. וכמו הפסוק שהספרי מביא שלקח מידו.

ובתוספתא (סוטה ז, ט) מבואר שלא היה זה הארון הרגיל, שאיתא: וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פנחס מגיד שפנחס משוח מלחמה וכלי הקדש זה הארון שנאמר ולא יבאו לראות כבלע וגו' וי"א אלו בגדי כהונה שנאמר (שמות כט) ובגדי הקדש וגו' ר' יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו אחד שיוצא עמהן למלחמה ואחד ששרוי עמהן במחנה זה שיוצא עמהן למלחמה היה בו ס"ת שנאמר (במדבר י) וארון ברית ה' נוסע לפניהם וגו' וזה ששרוי עמהן במחנה זה שהיה בו שברי לוחות שנא' (שם יד) וארון ברית ה' ומשה לא משו מן המחנה. וכן איתא בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב, שמות פ"לז). ובירושלמי (שקלים ו, א) איתא: תני רבי יהודה בן לקיש אמר ב' ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר א' שהיתה התורה נתונה בתוכו ואחד שהיו שברי לוחות נתונין בתוכו זה שהיתה התורה נתונה בתוכו היה מונח באהל מועד הדא הוא דכתיב (במדבר יד מד) וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה זה שהיו שברי לוחות נתונין בתוכו היה נכנס ויוצא עמהן ופעמים שהיה מתראה עמהן ורבנן אמרי ארון א' היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה. ובגמ' (סוטה מג.) נראה שמבואר כמ"ד שהיה ארון אחד. שאיתא: וכלי הקודש - זה ארון ולוחות שבו. והיינו שהארון שיוצא למלחמה היה בו לוחות. וזה כמ"ד שארון אחד היה. שאם היה שתי ארונות הארון שיוצא למלחמה לא היה

ד. מחנה היוצא לקרב פטרו בו את האנשים מנט"י של כל דבר (תפילה, לחם, טיבולו במשקה) ואפי' של מים אחרונים, ומלערב עירובי חצירות ואפי' במקום שהמים מצויים וכן במקום שאפשר לעשות עירוב[69]. והרוצה

בו לוחות ואולי הכוונה לשברי לוחות.

והתוס' רא"ש (סוטה מב.) כתב על הארון שיוצא למלחמה: זה מחנה הארון. אין זה ארון של זהב שעשה בצלאל, שאותו ארון לא היה הולך עמהם למלחמה. והמשיך לבאר שיש שתי ארונות. וכן התוס' בעירובין (סג: ד"ה כל) הסביר את הגמ' כמ"ד ששתי ארונות היו. ונראה שדעתו שלהלכה היה שתי ארונות. וכדברי התוס' כתב הרשב"א שם, והריטב"א והר"ן.

69). במשנה בעירובין (יז.) איתא: ארבעה דברים פטרו במחנה: מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים, ומדמאי, ומלערב. ובגמ' ביארו שדווקא מעירובי חצירות פטורים אבל בעירובי תחומין חייבים. וכן ביארו שחייבים במים אחרונים כי הם סכנה משום מלח סדומית. וכתבתי שהיום פטורים גם ממים אחרונים כי היום נוטלים מים אחרונים רק משום נקיות, אבל לא משום מלח סדומית שאין היום מלח סדומית, וכמו שכתבו הראשונים על הגמ' (עירובין יז:, וכן על ברכות נג:) ולכן במחנה פטורים גם ממים אחרונים (במק"א הארכתי בעניין מים אחרונים שאין הטעם היחיד של מים אחרונים רק משום מלח סדומית וכ"כ הרא"ש ועוד ואכמ"ל). וכ"פ הרמב"ם (מלכים ו, יב). ומה שלא הזכרנו דמאי כי אין דין זה שייך היום אלא פעם שרוב עמי הארץ עישרו, והיום המציאות אחרת. וכן ליקוט עצים היום הוא לא כמו פעם, והגזל של סתם עצים היום לא נוהג אפי' לא בסתם ככה. ונשתנה במה שייך גזל ומה לא מעצים מפוזרים.

ודין זה נוהג גם במלחמת הרשות, שלא מבואר שזה נוהג רק במלחמת מצווה. וכ"כ בירושלמי (עירובין א, י): היוצאים למלחמת הרשות מותרין בגזל עצים וכו'. וכ"כ תוס' (חולין קה. ד"ה מים) וז"ל: ..דנפקא מינה לענין מלחמת הרשות דתנן בפ"ק דעירובין (דף יז.) דפטורין מרחיצת ידים. וכ"כ הרמב"ם בפה"מ.

ונראה שדין זה הוא לא רק כשאין ברירה. שא"כ מה החידוש אנוס הוא. אלא דין זה פטור במלחמה גם כשיש אפשרות אחרת. ובירו' (עירובין א, י) איתא: עד כדון בשאינן סמוכין לחורש ואפי' סמוכין לחורש עד כדון בשאינן סמוכין למעיין ואפי' סמוכין למעיין נכנסו עמהן לעיר כבר נפטרו יצאו עמהן מעיר כבר נתחייבו בדמאי. ע"כ. והיינו שמשמע שהירושלמי אומר שאפי' אם סמוכים למעיין פטורין מנט"י. או שאפשר להסביר שכוונת הירושלמי לשאול, שעד כאן פטרנו את מי שלא סמוך

להחמיר תבוא עליו ברכה[70].

ה. עוד התירו למחנה לחנות בכל מקום. וכן כשנהרג אדם במלחמה אם רצו קרוביו שיקבר במקום שנהרג הרשות בידם[71].

ו. כל מי שיוצא למלחמה נקרא מחנה ואין צריך שיהיה מספר מסויים של אנשים במחנה[72]. ופטור המחנה כשהם במלחמה או בדרך למלחמה אבל אין

למעיין. ומה דין הסמוך למעיין. ולא פשט. וכיון שיותר מסתבר שאין זו שאלה אלא אמירה. וכן שגם אם נאמר שזה שאלה יוצא שלא פשט ולקולא כי הוא דרבנן. ולכן נראה שלא רק במקום שאין ברירה, אלא אפי' אם יש לו מים הוא פטור מנט"י. וראיתי שבקורבן העדה כתב שזה בדרך ספק. אומנם בפני משה הסביר את זה בדרך אמירה ולא בדרך ספק. ובספר דף על הדף הביא שהסתפק בזה בשו"ת בית אב חלק חיי אברהם (סי' ל"ו).

ומה שמבואר בגמ' שבעירובי תחומין חייבים. מצאתי שלא דבר פשוט הוא. שהגמ' אמרה שחייבין בעירובי תחומין כי הוא מדאו'. ובש"ס יש הרבה סוגיות שתחומין דרבנן. וראיתי שבריטב"א כתב שהוא לאו אליבא דהלכתא, אלא פטורים גם מעירובי תחומין. ועי' ברי"ף שם שנשאר בקושיא ולא תירץ. ועי' ברמב"ן ושאר ראשונים. וצ"ע לדינא.

70). ע"פ תוס' (עירובין כא: ד"ה מוטב). וכן מסתבר.

71). גמ' עירובין (יז ע"א וע"ב). וכ"פ הרמב"ם (ו, יב).

72). בירושלמי (עירובין א, י) איתא: כמה הוא מחנה רבי חנניה אמר מאה (שופטים ז, יט) ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ר' אבינה בעי אילו אמר מחנה ואנשים אשר אתו מאה יאות רבי יוחנן אמר עשרה (ש"א. כה, ט) ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל וגו' מהו וינוחו ר' יוסטא בר שונה אמר נעשו מחנה רבי יודה בן פזי אמר עשרה (דברי הימים א. יב, כג) עד למחנה גדול כמחנה אלהים וכמה מחנה אלהים עשרה. תני בשם רבי יודה שנים עשר אלף כמחנה ישראל. וקורבן העדה פירש: כמה היא מחנה. דתנן ד' דברים פטרו במחנה דדוקא במחנה התירו אבל יחידים בעלמא לא אף על גב דנפקי למלחמה ומיבעיא ליה כמה יהיו ויקראו מחנה. וכן פירש הפני משה. אומנם לי אינו נראה כן, שמה שונה כמה הם במחנה לעניין דינים אלו. וכן כיצד מוכח זה מהפסוקים. אלא שנראה שהיא המלצה כיצד לנהל את הקרב שיצאו למחנה לפחות עשרה או לפחות מאה

נחשב מחנה לעניין זה בסיס צבאי החונה קבוע במקומו, אלא רק כשחנו במקום אקראי ובהקשר לפעילות מלחמתי ולא באימונים וכדו'[73]. ופטורים מדברים אלו גם בחזרתם מהמלחמה[74].

ז. נצטווינו לשמור על הקדושה בעת היותנו במחנה, ולפי הרמב"ם אם אין שרותים במחנה, מצוה מיוחדת במחנה המלחמה לתקן מקום מחוץ למחנה שיפנו שם, וכן שיהיה במחנה יתד לחפור בו ולכסות בו. אומנם לפי הרמב"ן רק נכפל הצווי לשמור על הדינים הרגלים הנוהגים גם לא במחנה שהם לא לקורא ד"ת ותפילה במקום הטינופת[75].

ומקסימום שנים עשר אלף (דהיינו בתור קבוצה בפנ"ע. ואם צריך יותר יעשו כמה קבוצות). ולכן מוכח כך מהפסוקים. אומנם בקובץ שיטות קמאי (עירובין יז.) כתב בשם תלמיד הרשב"א: מתני' ארבעה דברים פטרו במחנה, פלוגתא היא בירושלמי כמה קרויין מחנה. ומכך שכתב כמה קרויין מחנה נראה שהבין את הירושלמי כמ"ש קורבן העדה שכוונתו למתי נוהגים דינים אלו. וכן הבין בשו"ת היכל יצחק (סי' מז אות ז). אומנם הרמב"ם לא הביא דין זה ונראה משום שסבר כאשר כתבתי שאין דין זה על קולות הנזכרות במשנה אלא על המלצה כמה לצאת למלחמה, ולכך לא הביאו הרמב"ם (וראיתי שתמה בזה בשו"ת שיח יצחק סי' רסד למה לא הביאו הרמב"ם, ונראה שההסבר הוא כאשר כתבתי). ולכן לא פסקתי כן. עוד הוסיף אבי מורי: יתכן שהר"מ ראה בזה דברי אגדה כמה הוא מספר סגולי שיש בו הצלחה ושיטת הר"מ כידוע שאינו חושש לזה

73). כן נראה מסברא. וכן ראיתי שכתב בשו"ת היכל יצחק (או"ח ססי' מז) מסברא.

74). כ"כ הרמב"ם (מלכים ו, יג). ומקורו מהירושלמי (עירובין א, י): כשם שבהליכתן פטורין מארבעה דברים כך בחזירתן פטורין מארבעה דברים. ובשיירי קרבן (על הירושלמי א, י) כתב: כתב הרמב"ם פ"ו מהל' מלכים וכשם שפטורין מכל אלו בהליכתן כך פטורין בחזירתן, כתב הכ"מ אפשר שלמדו ממאי דתנן בפרק מי שהוציאוהו כל היוצאין להציל חוזרין למקומן ואמרי' בגמ' חוזרין בכלי זיינן למקומן, וכתב הלח"מ דאין משם ראיה ולא מקום למוצא דין זה ע"ש, והדבר פשוט שדברי הרמב"ם הן לקוחים מסוגיא זו ומהתימא שנעלם מהם דברי הש"ס במקומו. עכ"ל.

75). בתורה (דברים כג, יג-טו) כתוב: ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכיסת את צאתך. כי

ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערוות דבר ושב מאחריך. וכ"פ הרמב"ם (מלכים ו, יד-טו): ואסור להפנות בתוך המחנה או על פני השדה בכל מקום, אלא מצות עשה לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה, שנאמר ויד תהיה לך מחוץ למחנה. וכן מצות עשה להיות יתד לכל אחד ואחד תלויה עם כלי מלחמתו, ויצא באותה הדרך ויחפור בה ויפנה ויכסה, שנאמר ויתד תהיה לך על אזניך וגו', ובין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון כך הם עושים תמיד, שנאמר והיה מחניך קדוש. עכ"ל. ועי' ביראים (מצווה תלב דפוס חדש. ודפוס ישן רצד) שכ' שרק כשיש שם ארון נוהג מצווה זאת. ונראה שאם יש שרותים מסודרים בתוך מחיצות כנהוג היום, לא צריך שהם יהיו מחוץ למחנה, אא"כ הם נוטפים ריח. ואז צריך שהמחנה יהיה קדוש וכשיש ריח כזה במחנה אינו שומר על קדושת המחנה.

אלא שהרמב"ם לא הזכיר את ההלכה שנאמרה לפני בתורה. שבפרשה (שם י-יב) כך כתוב: כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה. והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבוא אל תוך למחנה. והרמב"ם לא פסק שבעל קרי אסור להיות במחנה המלחמה. וזה כי בגמ' דרשו כן לעניין כניסה למחנה לויה ושכינה. שבפסחים (סח.) איתא: תני תנא קמיה דרב יצחק בר אבדימי: ויצא אל מחוץ למחנה - זו מחנה שכינה, לא יבא אל תוך המחנה - זו מחנה לויה, מכאן לבעל קרי שיצא חוץ לשתי מחנות. ע"כ. והיינו שחז"ל הסבירו פסוק זה לעניין שהיה משכן והיו הולכים עמו, והיזהרנו שלא נכנס למחנה לויה ושכינה בהיותנו טמאים. ולכן לא הביאו הרמב"ם.

אלא שצ"ע שאם פסוק של בעל קרי לא מחדש הלכה לעניין מחנה א"כ גם היה לומר כן גבי כיסוי הצואה, והכנת המקום מחוץ למחנה. ולומר שאינו הלכה מחודשת למחנה אלא הלכה פשוטה תמיד שאסור לומר דברים שבקדושה כנגד דברים של טינופת. ובאמת שכ"כ הרמב"ן (ע"ה שם) וז"ל: ועל דרך הפשט, הזהיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש, ושיהיה לבנו מתכוין להקב"ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר. וכן הטעם בכסוי הצואה, כי המחנה כולו כמקדש ה'. וממנו נלמוד למקום התפלה, שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים. אבל רבותינו ידרשו (פסחים סח.) ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה, במחנה לויה ובמחנה שכינה, כאשר יהיה הארון עמהם שם, וגם כסוי הצואה לדעתם (ברכות כה.) במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרוא קריאת שמע, אם כן גם זו אזהרה כפל אותה במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות הגוים. וגם

אלו מצות מבוארות. עכ"ל. והיינו שלפי הרמב"ן אין כאן מצווה מיוחדת אלא הזהרה שנשמור על ההלכות הנוהגות תמיד. ולפי הרמב"ם כן הדבר לגבי קרי. אבל לא לגבי עשיית יתד ומקום. שכיון שקרי א"א לומר שהוא נוהג במחנה ישראל כי כתוב עליו מפורש מחנה לויה ושכינה. אומנם על יתד ומקום, נראה שהבין הרמב"ם שיש דין כזה במלחמה, וממנו למדו גם לדין ק"ש ותפילה כנגד טינופת. אבל לא שעיקר הדין כן הוא.

תודה לה' יתברך על הכל